

VILNIAUS UNIVERSITETO
KAUNO HUMANITARINIS FAKULTETAS
LIETUVIŲ FILOLOGIJOS KATEDRA

Giedrė Petrilionienė

**LITERATŪROS VERTINIMAS IR KRITIKA ŽURNALE
„NAUJOJI ROMUVA“ (1931–1940)**

MAGISTRO DARBAS
Lietuvių literatūra (Valstybinis kodas 62104H116)

Darbo vadovė _____
(parašas)

Doc. dr. Gabija Bankauskaitė-Sereikienė
(Darbo vadovo mokslinis laipsnis,
mokslo pedagoginis vardas,
vardas ir pavardė)

Magistrantė _____
(parašas)

Darbo įteikimo data 2008-05-29

Registracijos Nr. 1

Kaunas, 2008

TURINYS

PRATARMĖ _____	3
ĮVADAS _____	7
1. LITERATŪROS KRITIKA _____	11
1.1. Kritikos žanro atsiradimas, raida _____	11
1.2. Lietuvių literatūros kritikos ištakos _____	14
1.3. Literatūros vertinimas ir kritika tarpukario Lietuvoje _____	16
2. LITERATŪROS VERTINIMO LINKMĖS „NAUJOJOJE ROMUVOJE“ _____	26
2.1. Meno samprata _____	26
2.2. Kūrinio samprata _____	28
2.3. Kūrėjo samprata _____	30
2.4. Kritikos kriterijai _____	31
3. TRADICINĖS IR MODERNIOSIOS KRITIKOS SINTEZĖ ŽURNALE: APOLONIŠKUMAS IR DIONISIŠKUMAS _____	36
3.1. Apoloniškumo ir dionisiškumo samprata mene _____	37
3.1.1. Apoloniškasis ir dionisiškasis pradai graikiškoje mitologijoje _____	37
3.1.2. Apoloniškasis ir dionisiškasis pradai Friedrich'o Nietzsche's filosofijoje _____	38
3.2. Apoloniškumo ir dionisiškumo, kaip tradicijos ir modernumo, aktualizacija literatūros vertinimo straipsniuose _____	40
IŠVADOS _____	49
ZUSAMMENFASSUNG _____	51
ŠALTINIAI _____	53
LITERATŪRA _____	55

PRATARMĖ

„Naujoji Romuva“ — iliustruotas kultūros žurnalas, leistas 1931–1940 metais Kaune (pirmasis numeris išėjo 1931 metų sausio 1 dieną). Juo siekta propaguoti neokatalikybę, kultūrinti lietuvių tautą, į meną ir literatūrą įnešti naujovių. Leidinio pirmtakas yra Stasio Šalkauskio 1921 metais leistas žurnalas „Ruomuva“ (idėjomis ji buvo artima „Draugijos“ žurnalui, leistam 1907-14 ir 1919-23 metais, tik neturėjo literatūros skyriaus). Šiuos du leidinius sieja 1919 metais Stasio Šalkauskio iškelta idėja suburti kolegiją, kuri ruošytų Lietuvos elitą, sudarytų sąlygas studijuoti anglų, prancūzų kalbas ir literatūrą. Taip Lietuva turėjo suartėti ir dvasiškai susigiminiuoti su plačiu Vakarų pasauliu.¹

Pirmajame „Naujosios Romuvos“ numeryje kaip vienybės siekimo įrodymai buvo paskelbti arkivyskupo Juozapo Skvirecko ir prezidento Antano Smetonos straipsniai, kuriuose pateikta naujojo žurnalo vizija, apibendrinti tikslai. Pirmojo numerio „Redakcijos žodyje“ skelbiama, kad žurnalo bendradarbiai sieks „pakilti“ ir „pakelti“ Lietuvos kultūrą į Vakarų Europos kultūros viršūnes: *įgyti jos dinamiško veiklumo <...>. Kurti nemirtingumą mums laiduojančių vertenybių. Pasisavinti judrias ir spindinčias gyvenimo formas. Įeiti į nuostabiai turtingą, įvairių ir intensyvių kultūringiausių tautų gyvenimo ratą. Sudaryti individualumą su universalumu harmonizuojančią visuomenę. <...> „Naujoji Romuva“ skelbs katalikybę — ne atstumiančią, ne grasinančią — bet spindinčią, žavinčią ir viliojančią visus geros valios ir gyvybe plazdančius žmones, skatinančią mylėti ir kurti, kilti ir spindėti.*²

Išsamiau žurnalo siekiai buvo išdėstyti paties redaktoriaus Juozo Keliuočio 1931 metų leidinio 47 ir 48 numeriuose. Straipsnyje „Ko siekia „Naujoji Romuva“ I.“³ ne tik išvardyti leidinio tikslai, bet ir aptarta, koks turėtų būti žurnalo skaitytojų kontingentas, aiškintasi, kokia apskritai yra Lietuvos visuomenė, kas sudaro leidinį ir t. t. Žurnalo redaktoriaus teigimu, vienas svarbiausių „Naujosios Romuvos“ tikslų buvo lietuviškosios kultūros ugdymas. Straipsnio autorius apgailestauja, kad *pas mus per daug stagnacijos, mieguistumo, nepasitikėjimo vienas kitu, na ir pavydo*⁴. Pabrėžiama tingumo ir netikro išpūsto veiklumo, po kuriuo slypi moralinis ir

¹ Žr. Vaičiulaitis, A. Juozas Keliuotis. *Aidai*, Nr. 2, 1984, p. 84.

² Redakcijos žodis. *Naujoji Romuva*. Nr. 1, 1931, p. 2.

³ Keliuotis, J. Ko siekia „Naujoji Romuva“ I. *Naujoji Romuva*. Nr. 47, 1931, p. 1113–1114.

⁴ Ten pat, p. 1113.

intelektualinis skurdas, problema. Todėl žurnalui buvo siekiama *krikščioniškosios kultūros ir tautinės civilizacijos idealų, dvasinio ir kūrybinio lietuvių tautos renesanso*⁵.

Juozas Keliuotis smerkia nihilistų kritiką, tyčiojimąsi ir trukdymą integruotis į Vakarų civilizacijos kultūrą, visuomenės pasidalijimą į kolektyvines egoizmo grupes, decentralizuotas gyvenimo sritis, transcendentinio dvasinio centro trūkumą. Deja, iš modernistinės civilizacijos, jo manymu, lietuvių tauta pasisavino tik iškrypimus, kurie silpnina dvasinę kultūrą, o dalykus, susijusius su teigiamais modernizmo aspektais, dar atmesdavo. Ir apskritai dvasinės kultūros tradicijų buvo labai mažai. Todėl dar vienas „Naujosios Romuvos“ siekis buvo visuomenės ir politikos etika (svarbiausia — meilė ir teisingumas, autoritetas ir laisvė) bei tautinės vienybės propagavimas.

Antrojoje straipsnio dalyje⁶, pasirodžiusioje kitame žurnalo numeryje, Juozas Keliuotis plėtoja kūrybinio tautos renesanso aspektą. Jo manymu, Lietuvoje viską reikia kurti, statyti, reformuoti — pradedant valstybe, jos forma, baigiant literatūra. Autorius tikisi „Naujojoje Romuvoje“ sužadinti kūrybinę iniciatyvą, tad kalba ne tik apie literatūrą, bet pristato ir bažnytinio meno saugojimo siekius, teatro, dailės populiarinimo idėjas, bulvarinės spaudos žlugdymo planus, jaunuomenės auklėjimo, tobulinimo troškimą.

Natūralu, kad žurnalo kryptį, pažiūras formavo redaktorius Juozas Keliuotis. Tad jo straipsniuose apie literatūrą ir meną apskritai galima aptikti susintetintas ir aiškiai išdėstytas estetines žurnalo nuostatas. Juozo Keliuočio indėlis į „Naujosios Romuvos“ programą ir visą Lietuvos kultūros gyvenimą yra didžiulis. Jis stengėsi skelbti, plėtoti Vakarų Europos mąstytojų (Friedrich'o Nietzsche's, Fiodor'o Dostojevskio, Arthur'o Shopenhauer'io, Benedetto Croce's ir kt.) idėjas, siekė suburti jaunąją menininkų kartą, kuri vadovautųsi reformistine atnaujinimo bei dinaminio veiklumo nuostata ir kartu katalikybės principais grindžiamą lietuvišką modernųjį meną: *jo asmenybė, be dogmatizmo užsikirtimo ir lyderio ambicijų, atvira kitų idėjoms, spinduliavo vaižgantišku kūrybiniu entuziazmu, kuris traukė link savęs nesusipolitinusią jaunąją generaciją, jau išaugusią nepriklausomoje Lietuvoje*⁷.

Juozas Keliuotis sutelkė į žurnalą būrį intelektualų (Stasį Šalkauskį, Antaną Maceiną, Kazį Pakštą, Steponą Kolupailą, Mykolą Riomerį, Adolfą Šapoką, Justiną Vienožinskį, Balį Sruogą, Joną Aistį, Juozą Miltinį ir kt.), spausdino jaunų menininkų kūrybą (Mariaus Katiliškio, Kazio Bradūno, Henriko Nagio ir t. t.), dailės reprodukcijas (Vincent'o van Gogh'o, Pablo Picasso, Edvard'o Munch'o, Aubrey'aus Beardsley ir

⁵ Ten pat, p. 1113.

⁶ Keliuotis, J. Ko siekia „Naujoji Romuva“ II. *Naujoji Romuva*. Nr. 48, 1931, p. 1137–1139.

⁷ Kubilius, V. Kito pasaulio žmogus esu. *Keliuotis J. Meno tragizmas*. Vilnius, 1997, p. 546.

t. t.), moderniosios literatūros vertimus (Paul'o Valery, Franz'o Kafka'os, James'o Joyce'o, Marcel'io Proust'o, Victor'o Hugo, Arthur'o Schnitrer'io, Pearl'o Buch'o ir kt.).

Taigi naujojo kultūrinio judėjimo dalyviai (Juozas Keliuotis, Antanas Maceina, Juozas Ambrazevičius ir kt.) siekė šių tikslų: **1) reformuoti visas Lietuvos gyvenimo sritis; 2) konsolidacijos tarp visuomenės ideologų, generacijų; 3) savarankiškai vertinti ir spręsti to meto kultūros klausimus; 4) naujos epochos kūrybai organizuoti jaunimą; 5) ieškoti naujų kelių literatūroje; 6) skatinti moderniškumą; 7) kurti originalią tautišką kultūrą.**

„Naujosios Romuvos“ bičiulių sąjunga oficialiai buvo įregistruota 1935 metais balandžio 11 dieną. Kadangi tarp jos narių buvo ateitininkų, tai pagrindinė idėja — jungti Lietuvoje ir užsienyje gyvenančius lietuvius inteligentus bendram krikščioniškosios kultūros atnaujinimo darbui, kelti lietuvių tautinį supratimą, *kūrybos darbais įrodyti lietuvių tautos individualumą ir nepriklausomybę*⁸, — taip pat buvo artima ateitininkams. „Naujoji Romuva“ svarstė visas svarbiausias Lietuvos gyvenimo problemas, kovojo už kūrybos laisvę, už tautinę kultūrą, skelbė kūrybos dinamizmą. Rašančiųjų žvilgsnis buvo nukreiptas į Vakarų kultūros šaltinius.

Žurnale išskirtina 18 pagrindinių temų, kurios poskyriais, skyriais nepadalytos, tačiau grupėmis sudėliotos kiekvienu metų turiniuose. Straipsniai suskirstyti į tokius segmentus: *spauda, religija, kultūros ir socialinė filosofija* (kartais įvardijama tiesiog *filosofija*), *politika, visuomeniniai klausimai, teisė, pedagogika ir švietimas, kariuomenė, archeologija ir etnografija, kalba* (arba *kalbotyra*), *giežtieji mokslai, higiena, dailė, teatras (drama) ir muzika, literatūra* (kartais pavadinama *literatūros istorija ir kritika, literatūros ir knygų kritika*), *poezija, beletristika, istorija*. Taip pat kai kuriuose numeriuose išskirtos etikos, ekonomikos, taikomųjų mokslų, geografijos, kelionių klausimus nagrinėjančios temos. Taigi matyti, kad „Naujojoje Romuvoje“ dirbo gausus bendradarbių ratas ir vyravo temų įvairovė.

1939 metais prasidėjo Antrasis pasaulinis karas, o 1940 metais, po įvairių provokacijų ir ultimatumų, Sovietų Sąjungos kariniai daliniai okupavo Lietuvos teritoriją. Greitai Lietuva tapo Sovietų Sąjungos dalimi. Taigi keitėsi valdžia, kūrėsi antisovietinės pagrindinio institucijos, vyko masiniai gyventojų trėmimai į koncentracijos stovyklas Sibire, valdžia uždarė visus Lietuvos nepriklausomybės metais leistus laikraščius bei žurnalus. Kaip teigia istorikai, šis laikotarpis buvo vienas iš

⁸ Naujosios romuvos bičiulių sąjungos naujieji įstatai. *Naujoji Romuva*, Nr. 16–17, 1935, p. 1130.

didžiausių politinių, ekonominių ir socialinių sukrėtimų XX amžiaus Lietuvos istorijoje.

Taigi „Naujoji Romuva“ buvo leidžiama tik iki 1940 metų liepos mėnesio, tačiau žurnalas išliko kaip faktinis ir idėjinis kultūrinio gyvenimo metraštis nuo reprodukcijų pirmajame žurnalo viršelyje iki reklamų paskutiniajame, *dokumentuotas kūryba, nuotraukomis, dailės darbais, deklaracijomis, pastangomis ir sumanymais, ieškojimais bet kokių nekultūringumo priežasčių visuomenės gyvenime ir veikliausių būdų jas pašalinti, telkiant prie žurnalo bičiulius ir bendradarbius iš krikščioniškojo kultūrinio elito ir prijaučiančiuju, taip mėginant konsoliduoti tautą neokatalikiškojo moderno kūrimu prieš kairįjį komunistinį moderną.*⁹

„Naujoji Romuva“ — ne tik kultūros aktualijų leidinys, bet ir tam tikras sąjūdis, telkęs visuomenę krikščioniškų vertybių įgyvendinimui.

⁹ Ž. Juozas Keliuotis ir literatūros dinamikos problemos. Vilnius, 2003, p. 105.

IVADAS

Literatūros kritika — vienas iš literatūrinės kūrybos būdų — meno kūrybinių vertinimas, aiškinimas, gyvenamojo meto grožinės literatūros kūrybinių nagrinėjimas. Lietuvių literatūros raidai labai reikšmingas buvo kritikos vystimasis 1918–1940 metais. Šiuo laikotarpiu įvairiuose leidiniuose, žurnaluose atsirado nemažai literatūros vertinimo, kritikos darbų. Kritika išaugo kiekybiškai: *išsiplėtė jos interesų sfera ir svarstomų klausimų ratas, pakilo jos meistriškumas*,¹⁰ ji praturtėjo ir kokybiškai. Labai aktuali tapo (neo)romantinė kritika — kūrybos teorija, kritinė teorija ir kartu saviinterpretacija. Ji darė įtaką kultūrai. Vienas leidinių, publikuotų ne tik literatūros, bet apskritai visos kultūros ugdymo tikslais — „Naujoji Romuva“. Tai kultūros aktualijas, krikščioniškąsias vertybes skelbiantis žurnalas, kuriame gausu literatūros vertinimo straipsnių.

Magistro darbo tikslas yra išanalizuoti tarpukario Lietuvoje leisto žurnalo „Naujoji Romuva“ literatūros vertinimo, kritikos koncepciją. Keliami tokie **uždaviniai**:

1) atskleisti literatūros mokslo ir kritikos sampratą, žanro ištakas bei raidą; aptarti kritikos teorijos problemas ir aktualijas Lietuvoje: svarbiausius leidinius, kritikos atstovus, pagrindines jų idėjas, situaciją tarpukario metais;

2) išanalizuoti žurnalo „Naujoji Romuva“ kritikos koncepciją — atskleisti meno, kūrinio, kritikos sampratą, reikalavimus kūrėjui ir kritikui, išskirti kritikos kriterijus;

3) nusakyti apoloniškumo ir dionisiškumo kategorijų sampratas graikiškoje mitologijoje ir Friedrich'o Nietzsche' s meno filosofijoje bei išryškinti šių pradų aktualizaciją literatūros vertinimo ir kritikos straipsniuose.

Darbo šaltiniai: žurnalas „Naujoji Romuva“ (1931–1940) ir Juozo Keliuočio studijų bei straipsnių rinkinys „Meno tragizmas“, išleistas Vilniuje 1997 metais.

Tyrimo objektu pasirinkta apoloniškumo ir dionisiškumo, kaip tradicijos ir modernumo, aktualizacija literatūros vertinimo straipsniuose tarpukario žurnale „Naujoji Romuva“. Pasirinkti svarbiausi „Naujosios Romuvos“ straipsniai, kuriuose konceptualizuojami kritikos kriterijai, kūrybos reikalavimai, kūrinio, meno samprata (Juozo Keliuočio straipsniai „Akcija prieš modernųjį meną“, „Katalikybės atgijimas moderninėje Prancūzų literatūroje“, „Menas kaip individualybės, tautybės ir modernumo ekspresija“, „Pasikalbėjimas su prel. prof. A. Dambrausku–A. Jakštu“, „Menas tautos gyvenime“, „Kūryba ir dorovė“, anketa „Mūsų literatūros linkmės“, į kurią atsakymus pateikė Sofija Kymantaitė–Čiurlionienė, Liudas Gira, Ignas Šeinius ir kiti rašytojai. Vykusiai polemikai žurnale iliustruoti cituojama diskusija: Vytauto Alanto straipsnis „Ar

¹⁰ *Lietuvių literatūros kritika*. II t. Vilnius, 1972, p. 7.

neužteks literatūrinių žagsėjimų?“ ir Juozapo Albino Herbačiausko „Gana literatūrinių žagsėjimų“ ir t. t.).

Mokslinė literatūra. Siekiant išsiaiškinti kritikos ir literatūros vertinimo sampratą, raidą, vystymąsi Lietuvoje, remtasi Roland'o Barthes'o straipsniu „Kas yra kritika“¹¹, Ramučio Karmalavičius knyga „Kūrybos ontogenezės pajauta XIX amžiaus pabaigos lietuvių raštijoje“¹², Vandos Zaborskaitės straipsniais „Lietuvių literatūros poetikos ir estetikos“¹³ dviejuose tomuose, elektronine 2002 metų „Lietuvių literatūros enciklopedija“. Pirmąjį nepriklausomybės Lietuvoje dešimtmetį išsamiai yra išanalizavusi Aušra Jurgutienė monografijoje „Naujasis romantizmas — iš pasiilgimo“¹⁴. Darbe daugiausia remiamasi šios mokslininkės kultūros ir literatūros krypčių tipologijos vertinimu, Viktorijos Daujotytės akademinio kurso paskaitų knyga „Lietuvių literatūros kritika“¹⁵ bei pasitelkiamas Vytauto Kavolio studijų rinkinys „Žmogus istorijoje“¹⁶.

Šiuolaikinės literatūros mokslinis tyrimas negalimas be žinių apie istorinį literatūros vystymąsi. Kita vertus, interpretuojant praėjusių epochų literatūros kūrinius, būtinas vertinimas šiuolaikiškumo aspektu. Todėl remiamasi ir Giedriaus Viliūno darbais „Keturvėjininkų poetinės programos sandara“¹⁷, „Spaudos laisvė ir cenzūra nepriklausomoje Lietuvoje 1918–1940 m.“¹⁸, „Literatūrinis gyvenimas Nepriklausomoje Lietuvoje (1918–1940)“¹⁹, Broniaus Prėskienio knyga „Probleminiai literatūros mokslo aspektai“²⁰ bei kitų mokslininkų tyrimais.

Kritikų tyrinėta „Naujosios Romuvos“ redaktoriaus Juozo Keliuočio ir žurnalo bendradarbių, straipsnių autorių veikla, aptarti mokslinės veiklos aspektai, apžvelgti įvairūs gyvenimo faktai, samprotauta apie jų politines, tautines, religines ir kitas pažiūras. Rengiant darbą, buvo remtasi autoriais, kurie analizavo įvairius žurnalo aspektus bei tyrinėjo jo bendradarbių veiklą: Gabija Bankauskaite–Sereikiene²¹, Jonu Jonušu²², Antanu

¹¹ Bartas, R. Kas yra kritika? *Meno kritika* 3. Vilnius, 1986.

¹² Jarmalavičius, R. *Kūrybos ontogenezės pajauta XIX amžiaus pabaigos lietuvių raštijoje*. Vilnius, 2000.

¹³ *Poetika ir literatūros estetika*. T. 1. Vilnius, 1978. T. 2. Vilnius, 1989.

¹⁴ Jurgutienė, A. *Naujasis romantizmas — iš pasiilgimo: Lietuvių neoromantizmo pradininkų estetinė mintis*. Vilnius, 1999.

¹⁵ Daujotytė, V. *Lietuvių literatūros kritika*. Akademinio kurso paskaitos. Vilnius, 2007.

¹⁶ Kavolis, V. *Žmogus istorijoje*. Vilnius, 1994.

¹⁷ Viliūnas, G. Keturvėjininkų poetinės programos sandara, *Literatūra* E-2, 2002, Prieiga per internetą <http://literatura.lt> (žiūrėta 2008-01-22).

¹⁸ Viliūnas, G. *Spaudos laisvė ir cenzūra nepriklausomoje Lietuvoje 1918–1940 m.* Vilnius, 1998.

¹⁹ Viliūnas, G. *Literatūrinis gyvenimas Nepriklausomoje Lietuvoje (1918–1940)*. Vilnius, 1998.

²⁰ Prėskienis, B. *Probleminiai literatūros mokslo aspektai*. Šiauliai, 2000.

²¹ Bankauskaitė–Sereikienė, G. *Balys Sruoga — tarp tradicijos ir modernumo*. Vilnius, 2007. Bankauskaitė–Sereikienė, G. Mitologiškumo ir modernybės sintezė B. Sruogos kritikos ir lyrikos tekstuose, *Tekstas ir kontekstas: prasmės formavimas*. Kaunas, 2004, p. 56–62.

²² Jonušas, J. J. Tumo–Vaižganto kultūrinių ir literatūrinių nuostatų recepcija žurnale „Akademikas“. *Lituanistica*, 2006. T. 65. Nr. 1, p. 48–62.

Vaičiulaičiu²³. Siekiant atskleisti „Naujosios Romuvos“ tikslus ir koncepciją, daugiausia remtasi tais straipsniais, kuriuose kalbama apie redaktoriaus Juozo Keliuočio estetines nuostatas. Pažymėtini šie redaktoriaus veiklos tyrėjai: Viktorija Daujotytė²⁴, Aušra Jurgutienė²⁵, Vytautas Kubilius²⁶, Pranas Naujokaitis²⁷, Viktoras Alekna²⁸, Dangiras Mačiulis²⁹.

Aptariant apoloniškumo ir dionisiškumo pradų sampratą Friedrich'o Nietzsche'us meno filosofijoje, remtasi jo knyga „Tragedijos gimimas, arba Helenizmas ir pesimizmas“³⁰, Eugenijaus Ališankos studija „Dioniso sugrįžimas: chtoniškumas, postmodernizmas, tylą“³¹, Bart'o Bryant'o straipsniu „Appolo and Dionysus: From Warfare to Assimilation in The Birth of Tragedy and Beyond Good and Evil“³².

Darbo metodai: *kultūrinis–istorinis*, derinamas su *aprašymu* bei *analize, interpretavimu*. Siekiant nusakyti kritikos sampratą, raidą Lietuvoje, taikytas aprašomasis ir analizės metodai. Praktinė darbo dalis neišvengiamai sietina su istoriniais, kultūriniais kontekstais, tad tekstai tirti istoriniu–kultūriniu bei lyginamuoju metodu.

Darbo naujumas ir reikšmė. Tarpukario kultūrinis periodas Lietuvoje yra tikrai nedaug tyrinėtas. Šiuolaikinių specifinių kultūros, literatūros, filosofijos, netgi komunikacijos ir žurnalistikos problemų tyrimas reikalauja filologinės kultūros pagrindų, kurie formavosi tarpukaryje, išmanymo. Plačiajai visuomenei skirto žurnalo „Naujoji Romuva“ analizė įvairiais literatūros vertinimo aspektais suteiks naujos informacijos, pakoreguos vyraujančias nuostatas įvairiais kultūros klausimais, suponuos tolesnių filologinių tyrimų prielaidas.

Darbą sudaro pratarmė, įvadas, trys dalys („Literatūros kritika“, „Literatūros vertinimo linkmės „Naujojoje Romuvoje““, „Tradicinės ir moderniosios kritikos sintezė žurnale: apoloniškumas ir dionisiškumas“), išvados, šaltinių, literatūros sąrašas bei santrauka vokiečių kalba.

²³ Vaičiulaitis, A. *Knygos ir žmonės*. Vilnius, 1992.

²⁴ Daujotytė, V. Šalia triukšmaujančiųjų: J. Keliuočio estetikos punktyrai, *Naujoji Romuva*, Nr. 5, 1995.

²⁵ Jurgutienė, A. *Juozas Keliuotis ir literatūros dinamikos problemos*, Vilnius, 2003.

²⁶ Kubilius, V. Kito pasaulio esu žmogus. *Keliuotis J., Meno tragizmas*, Vilnius, 1997.

²⁷ Naujokaitis, P. Juozas Keliuotis, *Nepriklausoma Lietuva*, 1993-01-20.

²⁸ Alekna, V. Juozui Keliuočiui 100 metų, *Voruta*, Nr. 17 (515), 2002-09-07, p. 4, 5. Prieiga per internetą: <http://www.voruta.lt/article.php?article=92> (žiūr. 2007-10-22).

²⁹ Mačiulis, D. Naujosios Romuvos trajektorija. Nuo tautos vienybės projekto iki kultūrinės saviizoliacijos. *Darbai ir dienos*, 2004. Nr. 38. p. 17–48.

³⁰ Nietzsche, F. *Tragedijos gimimas, arba Helenizmas ir pesimizmas*. Vilnius, 1997.

³¹ Ališanka, E. *Dioniso sugrįžimas: chtoniškumas, postmodernizmas, tylą*. Vilnius 2001.

³² Bryant, B. *Appolo and Dionysus: From Warfare to Assimilation in The Birth of Tragedy and Beyond Good and Evil*. Prieiga per internetą: <http://www.janushead.org/jhfall98/bryant.cfm> (žiūrėta 2008-03-15).

Magistro darbo pratarinėje pristatomas tarpukario žurnalas „Naujoji Romuva“, aptariamas jo turinys, svarbiausios idėjos, įvardijami bendradarbiai, nurodomi leidinio tikslai. Įvade trumpai pasakojama apie kritikos esmę, „Naujosios Romuvos“ įtaką kultūriniam Lietuvos gyvenimui, magistro darbo tikslus, uždavinius, metodus. Taip pat pagrindžiamas tyrimo naujumas, išvardijami šaltiniai, apibendrinama literatūra. Pirmajame skyriuje aptariama kritikos žanro raida, jos vystymasis Lietuvoje išryškinamas tarpukariu. Antrojoje dalyje supažindinama su žurnalo „Naujoji Romuva“ literatūros vertinimo koncepcija. Trečiojoje dalyje pristatomas apoloniškojo ir dionisiškojo pradų aktualizavimas graikų mitologijoje bei Friedrich'o Nietzsche's meno filosofijoje, išryškinama šių idėjų sklaida žurnale.

1. LITERATŪROS KRITIKA

Literatūros mokslą sudaro literatūros istorija, teorija ir įvairūs pagalbiniai dalykai. Vienas svarbiausių literatūros mokslo taikomųjų laukų, apimančių specifinę dvasinės patirties sritį, turinčią išraiškos būdus ir kintančią metodologiją, — *literatūros kritika*. Terminas kilęs iš graikiško žodžių junginio *tá kritíká* (kas susiję su sprendimu, vertinimu, teisimu). Kritika analizuoja rašytojų kūrybą, apmąsto neišbaigtus literatūrinius procesus, nurodo literatūros vystimosi gaires. Pasak Roland'o Barthes'o, kritikos moralinis tikslas yra ne dešifruoti studijuojamo kūrinio prasmę, o nustatyti taisykles ir apribojimus, kurių laikantis buvo kuriama prasmė³³.

Literatūros mokslas, sudėtinė kiekvienos nacionalinės literatūros dalis, liktų nepilnavertis, nesukūręs literatūros teorijos, kuri universalių koncepcijų pagrindu akumuliuotų savo tautos meninio žodžio patyrimą.³⁴ Šios idėjos šalininkas yra ir Bronius Prėskienis, kuris tikslina, kad *kritika, skelbdama vienokias ar kitokias estetines pažiūras, nurodydama meninės vertės kriterijus, išryškindama naujas menines raiškos formas, stimuliuodama tam tikras tendencijas, formuoja ne tik skaitytojų estetinį skonį, plečia jų literatūrinį bei kultūrinį akiratį, bet ir meninės kūrybos savimonę apskritai*.³⁵ Kritika aktyviai formuoja grožinės literatūros savimonę — kūrybos tikslus, meninės vertės kriterijus, kultūrinės atminties erdvę ir atsinaujinimo orientyrus.

Prieš kalbėdami apie išvardytų aspektų aktualizaciją tarpukario žurnale „Naujoji Romuva“, aptarsime kritikos žanrą, jo ištakas, raidą ir vystymąsi Lietuvoje.

1.1. Kritikos žanro atsiradimas, raida

Kritiniai literatūros vertinimai atsirado kaip gerbiamų žmonių, išmintingų skaitytojų nuomonė. Pirmasis skaitytojas iš esmės buvo ir pirmasis kritikas. Kaip žanras, literatūros kritika formavosi jau antikos laikais — išryškėjo kaip profesionalus užsiėmimas, tačiau buvo lyg papildoma šalia kitų kūrybos apraiškų. Antikoje kūrėjas buvo pranašas, išminčius mokantis mirtinguosius, neapdovanotuosius genialumu. Tai ironiškas kūrėjo vertinimas — jis dievų įkvėptasis, išskirtinis asmuo³⁶.

³³ Žr. Barthe, R. Kas yra kritika? *Meno kritika* 3. Vilnius, 1986, p. 222.

³⁴ Žr. *Literatūros teorijos apybraiža*. Vilnius, 1982, p. 5.

³⁵ Prėskienis, B. *Probleminiai literatūros mokslo aspektai*. Šiauliai, 2000, p. 43.

³⁶ Žr. Святенко, В. П. Писатель больше не пророк. Prieiga per internetą: <http://exlibris.ng.ru> (žiūrėta 2008-05-20).

Bėgant laikui, kintant, vystantis literatūros žanrams, meniniams procesams, kritika taip pat kito, tobulėjo, jos reikalavimai kūriniais ir kūrėjams didėjo. *Literatūros kritikos istorija gali būti suprasta kaip nuolatinis balansavimas tarp objektyvumo siekiančio racionalaus teksto vertinimo pagal vienokius ar kitokius kriterijus ir subjektyvumo nevengiančio vertinimo meno, turinčio savo specifiką.*³⁷ Per visą literatūros kritikos istoriją susiformavo gausybė įvairių metodų, kriterijų, formų.

Žanrinio požiūriu ryškesni literatūros kritikos bruožai Europos horizontuose iškilo XVIII amžiuje, kai pasirodė „vertinimo meno“ užuomazgų.³⁸ Baigėsi epocha, aukštyniškai laisvo genijaus kultą, meninę fantaziją. Literatūros ir jos kritikos raidą imta vertinti kaip visuomenės istorijos dalį, kūryboje skirtas ypatingas dėmesys istorijos faktams, kultūrinei situacijai. Viena vertus, kritikai teigė, kad rašytojai kuria dėl saviraiškos, o literatūroje perteikiami jausmai ir aistros. Kita vertus, buvo bandoma filologinę kritiką paversti racionali, dideliais reikalavimais pagrįstu „vertinimo menu“. Kritika nesitenkino vien meninių kūrinių gramatinių, retorinių ir metrinų ypatybių įvertinimu. Svarbu mintis ir estetinis vertingumas — lemiamą reikšmę turi filosofškai išmankštintas protas ir taisyklių išmanymas (eksperto žinios), kurios abejotinu atveju nusveria asmeninį skonį (mėgėjo vertinimą).

XVIII amžiuje sukurtos recenzijos — svarbus Švietimo epochos literatūrinio gyvenimo bruožas. Kritikos koncepcija, pagrįsta loginiu mąstymu, protu bei asmeniniu vertinimu, nulėmė literatūros kritikos sampratą iki šių dienų. Kadangi remtasi istorija, aktualu buvo ir skaitytojo, vertintojo pozicija. Pasak Gothold'o Efraim'o Lessing'o, reikia siekti dialogo tiek su tekstu, tiek su publika, atsižvelgti į istoriškai ir socialiai nulemtą skaitytojų skonį. Jam antrino Johan'as Gotfrid'as Herder'is, Fridrich'as fon Shlegel'is, kurie manė, kad analizuojant kūrinį reikia jį suprasti iš esmės, aiškinti poetinius ypatumus ir juos aprašyti atitinkamai panašia poetika (poetinė kritika). Pirmiausia reikia įvertinti kūrinio tikslą, meno ir mokslo tapatinimą naujojoje mitologijoje (pranašaujanti, prognozuojanti kritika). Tam reikėjo atmesti blogus ir nereikšmingus kūrinius (poleminė kritika) ir pripažinti, skatinti gerus bei perspektyvius. Tad susiklostė daug literatūros kritikos krypčių, kuriose skirtingai buvo derinami tikrovės, sąmonės, ideologijos, pažinimo, angažuotumo, laisvumo, viešumo, paslapties, galiausiai ir lyties momentai³⁹.

XIX amžiuje kritika tapo orientuota ne į kūrinį, o į gyvenimo realybę, kritikas vėl norėjo būti skaitytojų atstovas. Svarbu paminėti, kad būtent tuo laiku pradėjo skirtis literatūros

³⁷ Daujotytė, V. *Lietuvių literatūros kritika*. Akademinio kurso paskaitos. Vilnius, 2007, p. 12.

³⁸ Žr. ten pat, p. 12.

³⁹ Žr. D. Borchmeyer; V. Žmegač, *Pagrindinės moderniosios literatūros sąvokos*. Vilnius, 2000, p. 171–175.

kritika nuo literatūros mokslo. Literatūros kritika susitelkė prie naujausios literatūros nagrinėjimo ir apsiribojo publicistika, o literatūros mokslas daugiau dėmesio skyrė literatūrinės sistemos raidai rekonstruoti ir tenkinosi akademinė sritimi. Įsigalėjo pozityvizmas — buvo atmesta filosofinės spekuliacijos pažintinė vertė, tikrasis pažinimas, esą, turi remtis tik faktais. Kaip teigia Vanda Zaborskaitė, *į kūrinį žvelgiama dviem aspektais: viena vertus, stengiamasi jį empiriškai suvokti ir tiksliai aprašyti (nagrinėjama strofika, rimai, motyvai ir t.t., tačiau viskas lieka analizės lygmenyje), kita vertus — rūpi kūrinio genezė, apimanti juodraščius, redakcijas*.⁴⁰ Taigi svarbi tapo ir genetinės kritikos linkmė.

Poromantinėje epochoje prasidėjo labai svarbus vertinimo kriterijų kitimas. Įsivyravo nuomonė, kad greta tikroviškumo, gėrio ir grožio, meno objektas turi būti ir niekšiškumas, bjaurumas bei šlykštumas. Aktualizavosi pastangos estetizuoti literatūrinę kritiką — ji menas, prilygstantis ar net pranokstantis klasikinius literatūros žanrus.

XX amžiuje ne vienas iškilus tekstas buvo sukurtas derinant rašymą ir rašymo vertinimą, interpretavimą; atsiribota nuo meno pažintinės reikšmės ir atsisukta į filosofiją. *Literatūra pati įsisuko į kūrybos refleksijas, tuo atskleisdama ir genetinį kūrybos bei jos sampratos ryšį*.⁴¹ Literatūros vertinimui ir kritikai pradėti kelti uždaviniai teoriškai apibūdinti naują literatūros kūrinį patirtį, sieti ją su filosofijos sąvokomis, tirti kūrinį „iš vidaus“ ir tik tada pereiti prie kūrinio ryšių su išoriniu pasauliu. Literatūros kūrinys pradėtas traktuoti kaip vieninga sistema, tarnaujanti estetiniam tikslui ir turinti savarankišką vertę. Populiarus tapo struktūralizmas — visuma specialių mokslinių tyrimų įvairiose pažinimo srityse, analizuojančių literatūros kūrinį kaip struktūrą, meniškai organizuotų elementų sistemą⁴². Šiai literatūros teorijos sričiai rūpi visų teksto elementų jungimosi į meninę sistemą problemos. Dar vienas svarbus XX amžiaus literatūros vertinimo metodas — naujoji kritika. Čia svarbiausias yra tekstas, jo vertė, kalba. Atmetamas didžiojo kūrėjo metodas, tačiau iš kritiko, kūrinį vertintojo tikimasi kūrybinio intelektualumo — jis turi atrasti pagrindinį kūrinio efektą.

Kalbant apie įvairių šalių kūrinį vertinimo tradicijas, galima paminėti tai, kad visuotinai pripažintų privalomų vertinimo kriterijų nebuvo, vyravo nuomonių pliuralizmas. Taip išsivystė naujos kritikos šakos: feministinė bei postmodernistinė. Svarbiausias pastarosios tendencijos analizės būdas — dekonstrukcija, kuri atsiskleidžia kaip ardomoji veikla, griauianti pasaulio pamatus ir rodanti, kad nėra vienos prasmės, vieno ir visiems gyvenimo atvejams tinkamo principo.

⁴⁰ Zaborskaitė, V. Literatūros mokslas: idėjos ir problemos. *Poetika ir literatūros estetika*. II d., Vilnius, 1989, p. 10.

⁴¹ Daujotytė, V. *Lietuvių literatūros kritika*. Vilnius, 2007, p. 13.

⁴² Žr. XX amžiaus literatūros teorijos. Vilnius, 2006, p. 102-103.

XX amžiuje literatūros kritika kartu su literatūros teorija ir istorija sudaro vieną didelį mokslinį masyvą, vadinamą literatūrologija. Tai mokslas, visapusiškai tyrinėjantis meninę literatūrą, jos esmę, kilmę, žinias apie kalbinio–meninio mąstymo specifiką, genezę, literatūrinės kūrybos struktūrą ir funkcijas, istorinį literatūrinį procesą.

Šiuolaikinės kritikos metodai skirstomi pagal kūrinio analizės pobūdį, norimus atskleisti motyvus⁴³: genetinę⁴⁴, psichoanalitinę⁴⁵, teminę⁴⁶, sociologinę⁴⁷, lingvistinę kritiką⁴⁸. Vis dėlto labai svarbu yra atskleisti kūrinį kaip visumą — aktualizuoti filosofinius, kultūrinius klodus, kurie taip pat siejami su estetikos, kūrinio vertingumo aspektais. Tai vokiškosios fenomenologinės hermeneutikos⁴⁹ uždaviniai: supratimo veiksmė ne tik rekonstruojamos, bet ir sukonstruojamos tyrinėjamo kūrinio reikšmės. Hermeneutinėje kūrinio interpretacijoje senąsias tiesas stengiamasi suvokti naujai, aktualizuoti etinį momentą, nes šis interpretavimo būdas grindžiamas noru suprasti *Kitą*.

Kadangi meninių prasių klodai yra beribiai, tai kritika, oponuodama kūriniam, gali remtis plačiausiais filosofinių, etinių, psichologinių, sociologinių, estetinių kategorijų klodais. Toks „raktų“ atradimas, smulkiausių dalelių išnarstymas įgauna itin reikšmingas prasmines dimensijas. Tad kiekvienas kritikas gali kitaip permąstyti kūrinį, analizuodamas jį vis kitu pasirinktu metodu ar aspektu.

1.2. Lietuvių literatūros kritikos ištakos

Lietuvių literatūros kritikos ištakos siekia XVI amžiaus vidurį, tiksliau tariant, lietuvių raštijos pradžia. Kaip teigia Viktorija Daujotytė, lietuvių literatūros kritikos galimybę ir būtinybę pirmąją knygą nubrėžė Martynas Mažvydas: *jo raginimas skaityti ir permąstyti yra savotiška kritikos prognozė — permąstyti skaitomą tekstą vienu ar kitu*

⁴³ Žr. Bergez, D., Barteris, P., de Biasi, P.-M., Marini, M., Valency, G. *Literatūros analizės kritinių metodų pagrindai*. Vilnius, 1998. *XX amžiaus literatūros teorijos*. Vilnius, 2006.

⁴⁴ Genetinė kritika tiria gimstančio teksto laiko dimensiją ir remiasi hipoteze, kad net santykinai užbaigtas kūrinys tėra jo paties genezės pasekmė. Atstovai: Henri's Mitterand'as, Gustave'as Rudler'is.

⁴⁵ Psichoanalitinė kritika remiasi psichoanalize ir ją taiko kūrinų prasmei dešifruoti. Ryškiausias atstovas Sigmund'as Freud'as.

⁴⁶ Teminė kritika sieja kūrinį su kuriančia sąmone, kuriai paklūsta visi formalūs galimi kūrinio elementai: sumanymo turinys, „būdas“, kompozicija ir t.t. Kaip ir psichoanalitinėje kritikos, išskirtinis dėmesys skiriamas įvaizdžiams, siekis atskleisti „nematomą“ teksto prasmę, remiantis analogijos principu išskelti dominuojančias figūras bei schemas. Atstovai: Georges'as Poulet, Jean'as Rousset, Jean'as Starobinski's, Jean'as Pierre'as Richard'as.

⁴⁷ Sociokritika tekstą traktuoja kaip vietą, kurioje reiškiasi ir išsipildo tam tikras socialumas. Vienas reikšmingiausių atstovų buvo Chateaubriand'as.

⁴⁸ Tekstinė kritika literatūros kūrinį laiko ženklų sistema, kuri tyrinėjama vienu interpretavimo įrankiu — kalba. Atstovai: Ferdinand'as de Saussure'as, Roman'as Jakobson'as, Emile'is Benveniste'as.

⁴⁹ Žymiausi fenomenologinės hermeneutikos atstovai Martin'as Heidegger'is ir Hans'as Georg'as Gadamer'is.

*būdu pirmiausia siekia skaitytojai ir ta skaitytojų dalis, kuri tekstui rodo specifinį dėmesį, — tai ir yra kritikai.*⁵⁰

Lietuvos raštijos kūrėjai — Danielius Kleinas (pirmosios lietuvių kalbos gramatikos autorius, 1653 m.), Mykolas Merlinas („Pagrindinis lietuvių kalbos principas“, 1706 m.), Jonas Šulcas (išvertė „Ezopo pasakėčias“, 1706 m.), Adomas Fridrichas Šimelpenigis (išvertė dalį 1735 m. „Biblijos“, redagavo jos 1755 m. leidimą, parašė eiliuotą prakalbą „Dievišką maloningą aplankymą Lietuvos nepakentė nepagyres“, kurioje aptarė lietuvių religinės raštijos raidą Prūsijoje; vertė ir kūrė giesmynus), Pilypas Ruigys („Lietuvių kalbos kilmės, esmės ir savybių tyrinėjimas“, 1745 m.) — savo darbuose sinkretiškai atspindėjo bibliografijos, folkloristikos, lingvistikos, literatūros istorijos ir teorijos klausimus. Pirmasis apie kritikų („sūdžių“) tipus bei jų darbo etiką rašė Simonas Vaišnoras „Žemčiūgos teologiškos“ (1600) prakalboje. Čia aptinkamas pirmasis pasisakymas apie literatūrinę kritiką, daugiausia apie kalbinę knygų išraišką. Taip pat lietuvių literatūros kritikai didelę reikšmę turėjo Gotfrido Ostermejerio, Kristijono Milkaus (autorių polemika dėl giesmynų kalbos), Liudviko Rėzos (išryškinusio Kristijono Donelaičio kūrinio originalumą ir tautiškumą), Simono Stanevičiaus, Liudviko Jucevičiaus (sukūrusio portretinių straipsnių lenkų kalba apie Antaną Strazdą, Silvestrą Valiūną), Simono Daukanto darbai. Reikia paminėti, kad iki XVIII amžiaus pabaigos literatūros kritika tesireiškė Mažosios Lietuvos raštijoje.

Lietuvių literatūros kritika rimčiau kristalizavosi nuo XVII amžiaus, kada išleisti pirmieji originalūs estetikos veikalai (Motiejaus Kazimiero Sarbievijaus, Žygimanto Liauksmino).

Savarankiška raštijos sritimi lietuvių literatūros kritika tapo, kai atsirado lietuvių periodika, padaugėjo rašytojų, t. y. paskutiniaisiais XIX amžiaus dešimtmečiais. Ryškėjo savito, tautiško literatūros vertinimo kriterijai (Simonas Daukantas, Simonas Stanevičius, Liudvikas Jucevičius). Literatūros kritikoje vyravo dvi nuostatos: pirmoji literatūrą vertino kaip praktinės veikos paskatą — pozityvistinė (Jonas Šliūpas, Juozas Mačys-Kėkštas, Vincas Kudirka, Povilas Višinskis, Stasys Matulaitis), kita — romantinė — formulavo laisvojo meno idėją (Jurgis Zauerveinas, Stanislovas Dagilis).

XX amžiaus pradžioje kritikoje išivyrąja romantizmo, realizmo estetika, remiamasi pozityvizmo nuostatomis. Lietuvių literatūros kritika jau veikiama modernizmo, estetizmo, individualizmo.

⁵⁰ Žr. Daujotytė, V. *Lietuvių literatūros kritika*. Vilnius, 2007, p. 13.

1.3. Literatūros vertinimas ir kritika tarpukario Lietuvoje

XX a. pradžioje Lietuvoje vyko estetiškos sąmonės lūžis. Formavosi kitoks, abstraktesnis, daugiau aprėpiantis, filosofinis žvilgsnis į pasaulį, kito kūrėjo vertybės, literatūros kritika, imta vertinti kūrybos nesuinteresuotą santykį su skaitytoju, vertintoju. Kritikai pradėjo skirti daugiau dėmesio estetiniams klausimams, grožinės literatūros specifikai, siekė formuoti ne tik visuomenės ideologiją, bet ir skaitytojų estetinį skonį.⁵¹ Pirmasis naują estetinį skonį ugdantis almanachas „Gabija“ (išleistas 1907 m. Krokuvoje), jau vadinamas lietuvių literatūros modernizacijos pradžia. *Almanache išryškėjusių literatūros kritikos krypčių galima vadinti modernistine, programiškai orientuota į naujesnį, dabartiškesnį literatūros supratimą.*⁵²

Lietuvoje pradėta aiškinti tradicinių ir modernistinių krypčių, srovių sampratas, imta tikslinti jų ribas. Lietuvių literatūroje jungėsi impresionizmo, neoromantizmo, romantizmo, avangardo bruožai, panašios tendencijos buvo justi ir kritikoje. Įvairių srovių atstovai ginčijosi ir kritikavo vieni kitų kūrybą, ideologines pozicijas, vertybines nuostatas. Modernistinės kritikos šalininkai (Juozapas Albinas Herbačiauskas, Sofija Kymantaitė–Čiurlionienė, Liudas Gira) turėjo laikytis prieš konfrontuojančias tradicinės kritikos linkmes: *katalikiškoji, labiausiai atstovaujama Aleksandro Dambrausko–Adomo Jakšto, taip pat ir demokratinė, iš „Varpo“, iš Vinco Kudirkos paveldėta tradicija*⁵³ (ryškiausi atstovai Gabrielė Petkevičaitė–Bitė, Jonas Biliūnas).

1918 metais, susikūrus nepriklausomai Lietuvos valstybei, literatūrų gyvenime ėmė reikštis modernios literatūrinės kultūros sanklodos bruožai. Trumpai juos galima aptarti taip: *literatūrinio darbo institucionalizacija ir profesionalėjimas, literatūrinio gyvenimo autonomizacijos tendencijos; literatūros rinkos atsiradimas; valstybinis, visuomeninis ir privatus literatūros mecenavimas.*⁵⁴ Šiuo laikotarpiu vis labiau aktualėjo samprata, kad kūrėjas yra pranašas, taisyklių nevaržomas genijus, o menas — sielos gelmių, aukštų idealų reiškėjas. Išskirtini to laikmečio meninio suvokimo reikalavimai⁵⁵:

- įkvėpimas;
- nesuinteresuotumas;
- natūralumas;

⁵¹ *Lietuvių literatūros kritika*. II t. Vilnius, 1972, p. 7.

⁵² Daujotytė, V. *Lietuvių literatūros kritika*. Vilnius, 2007, p. 101.

⁵³ Ten pat, p. 101.

⁵⁴ Viliūnas, G. *Spaudos laisvė ir cenzūra nepriklausomoje Lietuvoje 1918–1940 m.* Vilnius, 1998, p. 26.

⁵⁵ Žr. Jurgutienė, A. *Naujasis romantizmas — iš pasiilgimo*. Vilnius, 1999, p. 12.

- nuoširdumas.

Tarpukario Lietuvos literatūros ir jos vertinimo tradiciją darbe siekiama atskleisti pasitelkus kultūrinės ir visuomeninės aplinkos kontekstą. Paprastai įvairiuose šaltiniuose skiriami du tarpukario Lietuvos visuomeninio, literatūrinio ir apskritai kultūrinio gyvenimo laikotarpiai⁵⁶:

- pirmasis nepriklausomybės dešimtmetis (1918–1928) — atkūrimo, nepriklausomos valstybės tvarkymosi;
- antrasis nepriklausomybės dešimtmetis (1928–1939) — daugiau mažiau normalios raidos ir kilimo metai.

Pirmuoju nepriklausomybės dešimtmečiu literatūriniam gyvenimui toną davė dar prieš Pirmąjį pasaulinį karą susiformavusi literatų karta: Vincas Krėvė, Vydūnas, Sofija Čiurlionienė, Kazys Puida, Faustas Kirša, Balys Sruoga, Vincas Mykolaitis-Putinas, Liudas Gira, Mykolas Vaitkus, Juozapas Albinas Herbačiauskas, Adomas Jakštas ir kt.⁵⁷ Jiems oponavo rašytojai avangardistai (keturvėjininkai — Kazys Binkis, Juozas Petrėnas, Salys Šemerys, Antanas Rimydis ir kt.). Antruoju nepriklausomybės dešimtmečiu itin aktyvūs buvo šie literatai: Juozas Grušas, Juozas Keliuotis, Juozas Ambrazevičius, Jonas Kossu–Aleksandravičius (Aistis), Kazys Binkis, Salomėja Nėris, Antanas Miškinis, Antanas Vaičiulaitis, Bernardas Brazdžionis, Pulgis Andriušis, Petras Cvirka, Kostas Korsakas, Antanas Venclova, Henrikas Radauskas ir kt.⁵⁸ Šiuo laikotarpiu įvairiuose periodiniuose leidiniuose buvo spausdinama nemažai grožinės literatūros kūrinų, kritikos straipsnių ir recenzijų. Didelę įtaką literatūros kritikai darė visuomeninio–kultūrinio pobūdžio žurnalai. Tai mokslo populiarusis žurnalas „Kultūra“ (1923–1941), ateitininkų federacijos leistas literatūros, mokslo, visuomenės ir akademinio gyvenimo mėnesinis žurnalas „Židinys“ (1924–1940), katalikiškas vakarietiškos orientacijos savaitinis iliustruotas kultūros gyvenimo žurnalas „Naujoji Romuva“ (1931–1940), lietuvių studentų tautininkų korporacijos „Neo–Lithuania“ leistas neperiodinis laikraštis „Jaunoji Lietuva“ (1928–1930, 1935–1940), visuomenės, politikos, literatūros, dailės ir mokslo laikraštis „Vairas“ (1929–1940), studentų korporacijos „Neo–Lithuania“ leistas „Akademikas“ (1933–1939) ir kt. Atskiruose literatūros tyrėjų, aktualių kultūrinių klausimų sprendėjų straipsniuose, publikuotuose žurnaluose ėmė ryškėti pasikartojančios naujai kūrybai nusakyti skirtos tezės, panašios estetinių vertybių formuluotės. *Maždaug*

⁵⁶ Žr. Viliūnas, G. *Spaudos laisvė ir cenzūra nepriklausomoje Lietuvoje 1918–1940 m.* Vilnius, 1998, p. 12. Taip pat: *Lietuvių literatūros kritika*. II t. Vilnius, 1972, p. 10.

⁵⁷ Pagal: Viliūnas, G. *Spaudos laisvė ir cenzūra nepriklausomoje Lietuvoje 1918–1940 m.* Vilnius, 1998, p. 12; Kavolis, V. *Žmogus istorijoje*. Vilnius, 1994, p. 307.

⁵⁸ Ten pat, p. 307.

nuo trečiojo dešimtmečio pradžios lietuvių literatūros kritika <...> reikšmingai veikiama nepriklausomos valstybės struktūrų, didesnių kultūrinės spaudos galimybių, intensyvesnių kontaktų su Europa.⁵⁹

Aušros Jurgutienės teigimu, kritikoje atsirado ir vis augo susidomėjimas modernistine kūryba, tačiau ji buvo suvokiama ir aiškinama išliekant romantikų kūrybos filosofijos rėmuose, teigiant, kad kūrybos tikslas — išreikšti žmonijos dvasią ir kad kūrinys — pasaulio idealaus ir realaus pradų estetiškas harmonizavimas⁶⁰. Aptardami lietuviškojo modernizmo raidos kelius, kritikai neigiamai vertino modernistinės kultūros kraštutinumus ir krizę, o lietuviškam modernizmui siūlė iš vakarietiškojo perimti tik „geriausius bruožus“ (nuosaikiškiausius ir tradiciškiausius), juos supinti su nacionalinėmis vertybėmis. Kūrybinis atsinaujinimas, pavadintas žmogiškąja kūryba, traktuotinas kaip neoromantizmas, arba heterogeninis modernizmas. *Lietuvių neoromantikai lietuviškos dvasios atbudimo veiksmą savo kūryboje ir kūrybos teorijoje modeliavo pagal Friedricho Nietzsche's meno filosofijos sampratą*⁶¹. Išvardyti aspektai būdingi Vinco Mykolaičio–Putino, Juozo Keliuočio, Julijono Lindės–Dobilo, Antano Vaičiulaičio, Juozo Griniaus, Balio Sruogos, Sofijos Kymantaitės–Čiurlionienės, Juozapo Albino Herbačiausko, ir kitų kūrėjų įsitikinimams ir idėjoms. Visi jie ieškojo estetinių nuostatų integralumo, harmonijos, sąsajų, derinimo. Naujieji romantikai gerai jautė ir negalėjo ignoruoti racionalios mąstysenos stereotipų, tad turėjo su jais polemizuoti, diskutuoti. Romantizmo estetika buvo analizuojama ir iš naujo įtvirtinama polemizuojančių straipsnių banga: Juozo Tumo–Vaižganto „Romantiškasis idealizmas grįžta“ (1927), Liudo Giros „Mūsų literatūros krizė ir šiandieninis jos padėjimas“ (1927), Vinco Mykolaičio–Putino „Idealizmas ir romantizmas“ (1927), Vytauto Bičiūno „Romantizmas bei tautiškas idealizmas“ (1927), Petro Juodelio „Romantiškasis idealizmas grįžta...“ (1929), Motiejaus Miškinio „Be kelio“ (1929), Gabrielės Petkevičaitės–Bitės „Mintys apie romantizmo esmę“ (1929), Jono Griniaus „Romantizmas ir moderniosios literatūros srovės“ (1930), Juozo Keliuočio „Poezijos meno problema“ (1930), „Menas kaip individualybės, tautybės ir modernumo ekspresija“ (1939).⁶² Neoromantikų idėjos buvo ne tik kasdienybės neigimo apraiškos, bet ir kasdienybės žmogaus psichologinių prarajų bei dvasinio stebuklingumo matmenį atverianti literatūra ir literatūros teorija⁶³. Toks traktavimas kūrė ir savitą lietuviškosios literatūros sampratą: rašytojai bei kritikai

⁵⁹ Daujotytė, V. *Lietuvių literatūros kritika: akademinio kurso paskaitos*. Vilnius, 2007, p. 139.

⁶⁰ Jurgutienė, A. *Naujasis romantizmas — iš pasiūlgimo*. Vilnius, 1999, p. 12.

⁶¹ Ten pat, p. 9.

⁶² Žr. ten pat, p. 42–43.

⁶³ Ten pat, p. 17.

*lietuviškąjį modernizmą interpretavo kaip nacionalinio meno (ypač liaudies dainų) ir europinio modernizmo jungtį, skatindami nepamiršti praeities agrarinės kultūros, jos idėjų, orientacijos, taip pat pripažindami meno autonomiškumą, o kai kurie ir katalikiškos pasaulėžiūros būtinybę*⁶⁴. Brėždami kūrinių tapatumą su kūrėju, neoromantikai sureikšmino kūrybos prasmę ir jos poveikį žmonijos likimui.

Kaip jau minėta, dauguma kūrėjų, literatūros vertintojų, kultūros ir visuomenės aktyvistų reiškėsi įvairiuose tarpukario leidiniuose. Nuo pirmojo lietuvių literatūros almanacho „Gabija“ (1907), kurį leido Juozapas Albinas Herbačiauskas, iki sovietinės okupacijos lietuvių literatūros kritikoje ir teorijoje dominavo neoromantinė estetinė mintis, kuri *suabsoliutino meno subjektyvistinę ir ekspresionistinę funkcijas, kai menas pirmiausia suprantamas kaip menininko jausmų ar ketinimų (intencijų) raiška, kaip „žmogaus dvasios“ išraiška*⁶⁵. Taigi, siekiant atskleisti aptariamojo laikotarpio kritikos būdingiausius bruožus, svarbu apžvelgti reikšmingiausius to meto leidinius ir iškiliasias literatūros kritikos asmenybes.

Konfesiniams interesams daugiausia tarnavo „religinės krypties“ literatūros ir meno kritika. Jos žymiausias atstovas — „Draugijos“ redaktorius Aleksandras Dambrauskas–Adomas Jakštas. Kritikas išleido vienus pirmųjų kritikos raštų leidinius „Mūsų naujoji literatūra“ (1924) ir „Meno kūrybos problemos“ (1931), „Užgeso žiburiai“ (1930). Jis analizavo bendrąsias lietuvių literatūros problemas, recenzavo įvairius literatūros kūrinius, tikėjosi, kad lietuviai turėtų sukurti savąją, tautišką literatūrą, meną ir sėkmingai integruotis į pasaulio kultūrą. Aleksandras Dambrauskas nepripažino modernistinio meno ir jo vertinimo kriterijų, pasižymėjo savitu literatūros vertinimu: *vadovaudamasis krikščioniškąja grožio, meno, religijos ir moralės sąsajų samprata, ji svertino klasicistinę estetiką*⁶⁶. Adomas Jakštas teigė, kad Lietuvos politikai ir kultūrai geriausią poveikį gali padaryti tradicinė katalikybės samprata. Kita vertus, jis siekė nekatalikiškos kūrybos, jo estetiškas idealas — katalikiškos dvasios tautinė kūryba, pagrįsta klasikinėmis grožio normomis: *siūlė švietimu, mokslu, organizuota veikla atgaivinti krikščioniškąją Lietuvos kultūrą, pakelti ją iki Vakarų Europos kultūros aukštumų*⁶⁷.

Jaunesniosios kartos katalikiškosios pasaulėžiūros rašytojai ir kritikai — Juozas Grinius, Antanas Vaičiulaitis, Bernardas Brazdžionis, Juozas Ambrazevičius, Juozas

⁶⁴ Bankauskaitė-Sereikienė, G. *Balys Sruoga — tarp tradicijos ir modernumo*. Vilnius, 2007, p. 47.

⁶⁵ Jurgutienė, A. *Naujasis romantizmas — iš pasiūlgimo*. Vilnius, 1999, p. 21–22.

⁶⁶ Bankauskaitė-Sereikienė, G. *Balys Sruoga — tarp tradicijos ir modernumo*. Vilnius, 2007, p. 48.

⁶⁷ Laurenčikaitė, S. *Katalikų sąjūdis ir krikščioniškojo egzistencializmo atspindžiai XX amžiaus lietuvių poezijoje*. Vilnius, 1997, p. 15.

Keliuotis, Vincas Mykolaitis–Putinas ir kiti — telkėsi apie neoklasicizmo idėjas skelbusi žurnalą „Židinys“. Jo redaktorius Adomas Jakštas straipsniuose propagavo lietuvių tautos kultūrinimo idėjas, krikščioniško, inteligentiško identiteto kūrimo svarbą. Tapačias idėjas skleidė ir „Naujoji Romuva“ — redaktorius Juozas Keliuotis (kaip ir Adomas Jakštas) smerkė bulvarinę spaudą, žmonių paviršutiniškumą ir tingumą, propagavo krikščioniškąsias idėjas. XX amžiaus pradžioje brendo lietuvių inteligentija, buvo prasidėjusi pasaulėžiūrinė kova ir būta ryškių jos apraiškų švietimo ir kultūros srityje. Abiejuose minėtuose žurnaluose buvo jaučiamas tautinis, socialinis poreikis atsiriboti nuo slaviškų tradicijų, kurti naują, savitą kultūrą, tautinį identitetą. Katalikiškas žurnalas „Naujoji Romuva“ siekė atnaujinti krikščioniškąsias vertybes, diskutuoti apie kultūros aktualijas, nagrinėti literatūros ir kritikos klausimus. Kaip kritikai žurnale aktyviai reiškėsi Juozas Keliuotis, Bernardas Brazdžionis, Juozas Ambrazevičius, Jonas Kossu–Aleksandravičius, Juozas Tumas–Vaižgantas ir kiti.

Pirmuoju nepriklausomybės dešimtmečiu svarbų vaidmenį kritikos vystymesi suvaidino žurnalas „Skaitymai“ (1920–1923). Vertinat literatūrą, čia ypatingas dėmesys skirtas meninei išraiškai, formos ypatumams, meistriškumo aspektams. Jame daugiausia publikuota grožinė literatūra, o aktyviausiai reiškėsi kritikai — Liudas Gira, Balys Sruoga, Vincas Krėvė, Vytautas Bičiūnas. Leidinyje naujuosius kritikos kriterijus reprezentavo redaktorius Vincas Krėvė–Mickevičius, o vėliau Liudas Gira. Publikuotos skirtingos estetinės atskirų kritikų pažiūros, įvairios literatūros vertinimo apraiškos. Logiška, kad dėl to kilo arši polemika, kuri pagreitino kritikos nuostatų, koncepcijų, terminų formavimąsi. Aktyvios diskusijos dalyviai buvo Liudas Gira–Radzikauskas ir Juozas Tumas–Vaižgantas, atstovavę priešingoms literatūros vertinimo koncepcijoms. Juozas Tumas–Vaižgantas gana siaurai žvelgė į kritikos uždavinius. O dauguma „Skaitymų“ bendradarbių pabrėžė ypač svarbų kritikos vaidmenį keliant estetinį skaitytojų skonį ir ugdant literatūrą.⁶⁸ Ypač didelę įtaką tuometinei literatūrai ir estetikai darė kritiko Liudo Gira literatūros vertinimo straipsniai: *jis kritiką vadino aktyviu veiksmiu, ugdančiu pačią literatūrą, formuojančiu estetinį visuomenės skonį*⁶⁹. Šalia bendrųjų kritikos problemų kėlė ir specifinius kritikos klausimus.

Didelę reikšmę lietuvių estetikos ir kritikos nuostatų formavimui turėjo Balio Sruogos, Juozapo Albino Herbačiausko, Sofijos Kymantaitės–Čiurlionienės darbai. *Jie kritikavo menkaverčius kūrinius, dogmatinę kritiką ir savo pasisakymuose neretai naudojo šaržų, ironiją, parodiją ir kitomis sąmojingo kalbėjimo formomis*⁷⁰ — taigi kūrė savitą ne tik literatūros, bet ir kalbėjimo apie literatūrą stilių. Reikia paminėti, kad Sofija Kymantaitė–

⁶⁸ Žr. *Lietuvių literatūros kritika*. II t. Vilnius, 1972, p. 19.

⁶⁹ Ten pat, p. 20–21.

⁷⁰ Prėskienis, B. *Probleminiai literatūros mokslo aspektai*. Šiauliai, 2000, p. 53.

Čiurlionienė viena pirmųjų bandė teoriškai aptarti lietuvių literatūros ir kritikos funkcijas, esmę (literatūros kritikos ir literatūros istorijos straipsniuose, etuduose, recenzijose, literatūros kritikos straipsnių rinkinyje „Iš mūsų literatūros“ (1913), ir kritikos etidų knygoje „Lietuvoje“ (1910)). Jai rūpėjo kultūrinis kontekstas, meno profesionalėjimas, tautinio intelekto raida. Ji literatūros kritiką suvokė kaip tam tikrą pedagogikos rūšį — jai buvo itin svarbus tautinio ir individualiojo stiliaus ugdymas. Rašytoja viena pirmųjų bandė teoriškai aptarti lietuvių literatūros ir kritikos funkcijas, esmę: *literatūros kritika XX amžiaus pradžioje buvo suvokta kaip viena svarbiausių kultūros šakų, jai privalu pareikšti ne tik „prigimto estetikos jausmo“ eksplikacijas, bet ir kūrybos filosofijos bei psichologijos nuostatas.*⁷¹

Juozapas Albinas Herbačiauskas, nuolatos pabrėždamas savo apmąstymų intuityvumą, jų iracionalų ir paradoksalų pobūdį, deklaruodamas laisvos, niekuo nesuvaržytos mąstysenos vertę, visus kvietė nenusiraminti, kelti ginčų audras ir esmiškai kalbėti apie meną, nenusileisti į asmeninių nuotaikų ir į „ramiai pelningo“ saldaus gyvenimo pelkę.⁷² Jis lietuvių literatūros atnaujinimą pradėjo dviem stambiais darbais — jau minėto almanacho „Gabija“ sudarymu ir esė rinkinio „Erškėčių vainikas“ (1908) išleidimu. Šis modernaus meno propaguotojas literatūros kritikai pirmasis pasiūlė kuriančiosios individualybės — Genijaus ir Gyvenimo artisto — problematiką, pabrėžė menininko individualumą, skelbė „estetinio pasigėrėjimo“ reikalavimus.

Šalia Albino Herbačiausko ir Sofijos Kymantaitės–Čiurlionienės, kaip trečiasis aktyviausias amžiaus pradžios neoromantinės kultūros teoretikas, išskyla Vydūnas⁷³. Jis, aukštindamas kūrybą, ją iš *esmės svarstė neatsiedamas nuo kūrėjo asmens, nuo būties visumos, nuo tautos ir kalbos sąrangos*⁷⁴. Dvasinis aukštis, grožis, šviesa — svarbiausi meniniai elementai.

Juozas Tumas–Vaižgantas taip pat buvo nusistatęs prieš realistinį kūrybos metodą ir ypatingai vertino naujuosius rašytojus. Jo straipsniu „Romantiškasis idealizmas grįžta“ (1927) romantizmo, kaip „amžinojo idealizmo“, mene ilgesiu buvo aktualizuotos neoromantinės idėjos.⁷⁵ Kritikas dažnai polemizavo su kitais literatūros vertintojais, skelbė meninės kūrybos laisvę, rėmė modernaus meno idėjas žurnaluose „Skaitymai“, „Židinys“, „Švietimo darbas“, „Naujoji Romuva“ ir kt. Diskusijose išryškėdavo įvairios pasaulėžiūrinės nuostatos vertinant meno socialinį vaidmenį, jo paskirtį. Vaižgantas

⁷¹ Čiurlionienė–Kymantaitė, S. Kritika. *Lietuvių literatūros kritika*, I t. Vilnius, 1971, p. 386.

⁷² Žr. Herbačiauskas, J. A. *Erškėčių vainikas*, Vilnius, 1992, p. 319.

⁷³ Pažymėtini darbai: „Mūsų uždavinys“ (1911), traktatas „Sąmonė“ (1936), „Poetas ir kultūra“ (1914), „Kultūrinė dailininko pareiga“ (1914), „Natūralizmas“ (1921) ir kt.

⁷⁴ Jurgutienė, A. *Naujasis romantizmas — iš pasiilgimo*. Vilnius, 1999, p. 245.

⁷⁵ Žr. ten pat, p. 20–21.

propagavo tautinį estetinių–meninių vertybių kriterijų, meno esmės ideologiniu centru laikė visuomenės poreikius, meno socialinį vaidmenį: *įvairiapusė Vaižganto visuomeninė, publicistinė ir literatūrinė veikla turėjo įtakos nepriklausomos Lietuvos inteligentijos kartai ir suvaidino teigiamą vaidmenį visuomenės gyvenime*⁷⁶.

Vakarų Europos estetinės minties poslinkiai turėjo įtakos Vinco Mykolaičio–Putino kritikos nuostatomis. Pagrindinis jo literatūros darbas — „Naujoji lietuvių literatūra“ (1936), kur jis siekia susisteminti idėjų formavimo ir idėjų analizės studijas, t. y. *formuoja nuostata, kad kritika turi siekti objektyvios analizės*⁷⁷. Jam menininko asmenybė — tai esminis kūrybą determinuojantis veiksnys. Tokia traktuotė atsirado sekant Wilhelm‘o Dilthey‘aus ir Benedetto Croce‘s pavyzdžiu. *Kaip literatūros istorikas, jis analizavo priešaušrio laikotarpį (Antaną Strazdą, Dionizą Pošką, Silvestrą Valiūną, Simoną Daukantą, Antaną Baranauską), „Aušrą“ ir poaušrio literatūrą — iki Juozo Tumo–Vaižganto*.⁷⁸ Svarbiausia Vinco Mykolaičio–Putino nuostata — menas yra žmogiškoji kūryba ir jo tikslas yra atskiras žmogaus pasaulis, nepriklausęs nuo tikrojo pasaulio ir nuo tikrojo žmogaus gyvenimo⁷⁹.

Julijonas Lindė–Dobilas estetikos ir literatūros kritikos straipsniuose apžvelgė ir analizavo įvairias estetinės minties koncepcijas. Kritikas teigė, kad vertinant kūrinį pirmiausiai reikia interpretuoti kūrėjo individualybę — jo dvasinį pasaulį, atskleisti pasaulėžvalgos ypatumus, svarbiausias gyvenimo konteksto ypatybes ir kūrinį traktuoti kaip kūrėjo dvasios išraišką. Jis pabrėžia, *kad reikia siekti suderinti psichoanalitinės (Wilhelm‘as Dilthey‘us, Oskar‘as Walzeli‘as, Friedrich‘as Gundolf‘as) ir pozityvistinės (Hippolyte‘as Taine‘as) metodologijų propaguojamų žvilgsnių į literatūrą nuostatas*.⁸⁰ Nors kritiko literatūros vertinimo estetika nėra susisteminta, kartais net chaotiška, tačiau jam svarbiausia sekti žmogaus dvasios judėjimą tarp to, kas žmogui duota, ir to, kas jo paties laisvai pasirinkta.⁸¹

Nauja estetinės minties linkmė, aiškiausiai reiškiamą eseistikoje ir literatūros kritikoje, dar konkretesnius neoromantizmo tipologinius kontūrus įgijo po 1922 metų susidūrusi su „Keturių vėjų“ avangardizmu, o vėliau ir su „Trečiojo fronto“ aktyvizmo kritika.⁸² Žurnale „Keturi vėjai“ (1924–1926) ryškėjo ne itin gausi, tačiau preciziška kritikos samprata. Jaunieji rašytojai (Kazys Binkis, Juozas Petrėnas, Salys Šemerys, Antanas Rimydis ir kt.) skelbė kovą tradiciniam kūrybos principams, neigiamai vertino

⁷⁶ Jonušas, J. J. Tumo–Vaižganto kultūrinių ir literatūrinių nuostatų recepcija žurnale „Akademikas“. *Lituanistica*, 2006. T. 65, Nr. 1, p. 48–62.

⁷⁷ Daujotytė, V. *Lietuvių literatūros kritika*. Vilnius, 2007, p. 194.

⁷⁸ Ten pat, p. 193.

⁷⁹ Žr. Mykolaitis–Putinas V. *Raštai. Estetika*. Vilnius, 1989, p. 171.

⁸⁰ Norvaiša, V. J. Lindė–Dobilas ir H. Taine‘as. *Literatūra* E–1, 2002, prieiga per internetą: <http://www.literatūra.lt> (žiūrėta 2008-02-14).

⁸¹ Žr. Daujotytė, V. *Lietuvių literatūros kritika*. Vilnius, 2007, p. 172.

⁸² Jurgutienė, A. *Naujasis romantizmas — iš pasiilgimo*. Vilnius, 1999, p. 150.

simbolizmą, romantinę literatūrą, įprastus poetinius kanonus. *Keturvėjininkams buvo būdingas meno erdvės skilimas į estetinių eksperimentų erdvę ir socialinę tikrovę.*⁸³ Šio žurnalo publikacijos kėlė aštrias diskusijas, ginčus, o tai tik paskatino literatūros kritikos polemiką ir tolesnį vystymąsi tarpukario Lietuvoje. „Keturiuose vėjuose“ maištaujama prieš „tautinį romantizmą“, prieš „atšįpdantės saldžiosios tėvynės meilės skelbėjus“.⁸⁴ Kaip teigia Vytautas Kavolis, su „Keturių vėjų“ *pranašu susiformuoja nauja, jau nepriklausomybę išsikovojusio krašto kultūrai būdinga kūrybinė programa*⁸⁵.

„Trečiojo fronto“ bendradarbiai (Kazys Boruta, Petras Cvirka, Kostas Korsakas, Jonas Šimkus, Antanas Venclova, Bronys Raila) propagavo idėją, kad menas yra galingas visuomenės ginklas, o literatūra — tendencingas menas. *Trečiafrontininkų požiūris į literatūros procesą buvo kitoks nei keturvėjininkų — atrama buvo ne abstraktokas ir labiau deklaratyvus liaudies kūrinų primitingas paprastumas, o artimesni literatūros istorijos faktai.*⁸⁶ Jie bandė derinti įvairias estetines programas, tad jų kurtą ideologiją įmanu lyginti su konstruktyvizmu.⁸⁷

Vienas aktyviausių ir universaliausių XX amžiaus pirmosios pusės kultūrinių vertintojų — Balys Sruoga. Jis bene pirmasis pajuto būtinybę konkrečiai apibrėžti savo estetines pozicijas poleminiame straipsnyje „Keturių vėjų užuovėjoje“ (1924).⁸⁸ Šis kritikas modernizmą suprato kaip modernųjį, atsinaujinusį romantizmą. Balio Sruogos kritika — *sąmoningas „naujojo meno“ teorijos kūrimas, modernistinės kūrybos manifestacija ir asmeninė motyvacija bei intelektualinė saviinterpretacija*⁸⁹. Jis siūlė koncentruotis į meno kūrinio ritmą, melodiją, žodžių sandarą, vaizdų sintezę, jausmų harmoniją. Jam svarbiausiu tikslu tapo pastangos *suvokti literatūrą kaip estetinę vertybę, apginti jos savarankiškumą, įteisinti ją visuomenės ir pačių literatų sąmonėje kaip specifinį fenomeną, egzistuojantį pagal savus vidinius dėsnius*⁹⁰.

Sociologinės pakraipos kritikai (Petras Janeliūnas, Pranas Ancevičius, Jonas Šimkus, Antanas Venclova, Valys Drazdauskas, Vincas Žilionis, Kostas Korsakas) literatūrą traktavo kaip priemonę socialiniams ar politiniams tikslams siekti, akcentavo literatūros ir gyvenimo ryšį, palaikė kartais ideologiškai angažuotą konstruktyvizmą. Jie telkėsi apie žurnalus „Trečias frontas“ (1930–1931), „Kultūra“ (1923–1941), „Literatūra“ (1936), almanachą „Prošvaistė“ (1937–1940).

⁸³ Keturakis, S. *Avangardizmas XX amžiaus lietuvių poezijoje*. Vilnius, 2003, p. 87.

⁸⁴ Žr. Daujotytė, V. *Lietuvių literatūros kritika*. Vilnius, 2007, p. 172.

⁸⁵ Kavolis, V. *Žmogus istorijoje*. Vilnius, 1994, p. 151.

⁸⁶ Keturakis, S. *Avangardizmas XX amžiaus lietuvių poezijoje*. Vilnius, 2003, p. 82.

⁸⁷ Žr. ten pat, 88.

⁸⁸ Žr. Jurgutienė, A. *Naujasis romantizmas — iš pasiūlgimo*. Vilnius, 1999, p. 150.

⁸⁹ Bankauskaitė–Sereikienė, G. *Balys Sruoga — tarp tradicijos ir modernumo*. Vilnius, 2007, p. 182.

⁹⁰ Tamulionis, A. B. *Sruoga kritikas: laikas ir individualybė, Sruoga B. Verpetai ir užuovėjos*, Vilnius, 1990, p. 11.

*Ketvirtajame dešimtmetyje įsisteigė keletą metų visą literatūrinį gyvenimą integruoti pajėgusių nepriklausomų literatūrinės periodikos leidinių:*⁹¹ laikraštis „Literatūros naujienos“ (1934–1938), įkurtas Antano Rimydžio, kultūros žurnalas „Dienovidis“ (1938–1940), poezijos laikraštis „Pradalgės“ (1934–1935), populiareesnės informacijos kultūrinis žurnalas „7 meno dienos“ (1927–1934), vėliau — „Meno dienos“ (1934–1936), „Lietuvos aidas“ (nuo 1935 m. spalio ėjo dukart, o 1939 m. gegužės–gruodžio mėnesiais net triskart per dieną⁹²), „Naujoji vaidilutė“ (1921–1940). Dar vienas ryškus kultūrinio gyvenimo pakilimas akivaizdus Vytauto Didžiojo universitete — čia *sustiprėja lietuvių literatūros mokslas, išsiplečia mokslinė literatūrinė spauda, išleidžiama nemaža specialių literatūros tyrinėjimų, mokslo knygų*⁹³. Universitete dirbo klasikinės filologijos žinovas Jonas Dumčius, tautosakininkas Jonas Balys, literatūros istorikas Vincas Maciūnas, kalbininkai Pranas Skardžius, Antanas Salys, menotyrininkas Jurgis Baltrušaitis (jaunesnysis), literatūrologai Juozas Ambrazevičius, Jonas Grinius, filosofai Antanas Maceina, Juozas Girnius, istorikai Pranas Dielininkaitis, Zenonas Ivinskis⁹⁴. Vytauto Didžiojo universiteto Humanitarinių mokslų fakultete 1930 metais buvo pradėtas leisti svarbus, daugiausia literatūros studijoms skirtas metinis žurnalas „Darbai ir dienos“.

Daugeliui tarpukario Lietuvos kritikų buvo gerai pažįstamos anuomet Vakarų Europoje vyravusios estetinės nuostatos, teorijos. Jas buvo stengiamasi jas pritaikyti lietuviškajai kūrybai, jos vertinimui kelti intuityvaus meno ir kūrybos reikalavimai. Taip susiformavo neoromantinio meno supratimo koncepcija, kuri atsispindėjo ir literatūros kritikoje.

Naujos estetinės idėjos, aiškiausiai reiškiamos eseistikoje ir literatūros kritikoje, turėjo būti konkrečiau apibrėžtos. Pasak Aušros Jurgutienės, *tokiais laikotarpiais rašytojai tampa aktyviais kritikais, visos nacionalinės kultūros ideologais, autoritetingais meno teoretikais, o literatūros teorijos ir kritikos straipsniai tampa labai svarbia visos kultūros sritimi, generuojančia naujausias estetines idėjas, paneigiančia atgyvenusį estetinį skonį, ieškančia naujų kūrybos suvokimo ir vertinimo kriterijų.*⁹⁵ Neoromantinės estetikos dominantei priskirtinos trys rašytojų kartos, susiformavusios skirtingo kultūrinio poveikio zonose: pradininkai, moderniškai romantikai (Albinas Herbačiauskas, Sofija Kymantaitė-Čiurlionienė, Vydūnas, Vincas Krėvė, Liudas Gira, Juozas Tumas–

⁹¹ Viliūnas, G. *Literatūrinis gyvenimas Nepriklausomoje Lietuvoje (1918–1940)*. Vilnius, 1998, p. 70.

⁹² Ten pat, p. 71.

⁹³ Ten pat, p. 74.

⁹⁴ Žr. ten pat, 74.

⁹⁵ Jurgutienė, A. *Naujasis romantizmas — iš pasiilgimo*. Vilnius, 1999, p. 59–60.

Vaižgantas, Motiejus Gustaitis, Kleopas Jurgelionis); prieš karą debiutavę romantiškieji modernistai (Balys Sruoga, Ignas Šeinius, Vincas Mykolaitis–Putinas, Faustas Kirša, Julijonas Lindė–Dobilas) ir daug labiau nuo jų nutolusi 4-ojo dešimtmečio karta — sąlygiškai vadinama postavangardistų noeromantikų karta.⁹⁶ Taigi, atsiradus įvairioms literatūros vertinimo koncepcijoms, formavosi idėjiniai, estetiniai kritikos skirtumai, atskiros kryptys. Vieni kritikai vertino tradicinę literatūrą, kiti pasisakė už naują, modernumą, kaitą. Kita vertus, kuriant naują kultūros projektą, reikėjo remtis dviem pagrindinėmis epistemomis: tai turėjo būti „lietuviška“ ir „katalikiška“ kultūra.⁹⁷ Šį modelį geriausiai išreiškė „Naujoji Romuva“, kuri svarstė visas svarbiausias Lietuvos gyvenimo problemas, kovojo už kūrybos laisvę, už tautinę kultūrą, skelbė kūrybos dinamizmą, ieškojo naujų kūrybos formų, gilaus turinio, ypatingą dėmesį skyrė literatūrai ir jos vertinimui.

⁹⁶ Žr. Jurgutienė, A. *Naujasis romantizmas — iš pasiilgimo*. Vilnius, 1999, p. 22.

⁹⁷ Žr. Sverdiolas, A. *Kultūros filosofija Lietuvoje*. Vilnius, 1983, p. 107.

2. LITERATŪROS VERTINIMO LINKMĖS „NAUJOJOJE ROMUVOJE“

XX a. pradžioje Lietuvoje dominavo meno ir kultūros modernizavimo tendencija, kilusi iš romantizmo estetikos: kūrėjas — pranašas, demiurgas, jokių taisyklių nevaržomas genijus, menas — žmogaus sielos gelmių, jo individualybės, „tautos dvasios“, aukštųjų idealų ilgesio reiškėjas; įkvėpimas, natūralumas, nuoširdumas ir „nesuinteresuotumas“ — meninės kūrybos ir meninio suvokimo svarbiausi reikalavimai; gamta, folkloras ir iš dalies orientalizmas — mėgstamiausi meninės vaizduotės šaltiniai.⁹⁸ Tokiais kriterijais vadovavosi ir žurnalas „Naujoji Romuva“. Literatūros vertinimo, kritikos straipsniuose perteikiamas estetinis meno išpūdis, atskleidžiamas kūrinio pažinimo kelias, psichologija pagrįsta analizė (tokia, kuri gilinasi į psichologinius kūrinio aspektus, autorių, veikėjų paveikslus). Žurnale lietuvių kūryba siejama su Vakarų Europos literatūra, keliami nauji kriterijai, griežčiau, kritiškiau vertinama klasikinės tradicijos literatūra. Nors, kita vertus, yra ir skeptiškai vertinamų „naujosios“, moderniosios literatūros pavyzdžių.

Meno, kultūros, literatūros bei kritikos problematikos aiškinimąsi galima išskirti į tam tikrus segmentus, atskirus klausimus — pirmiausia pažvelgti, kaip „Naujojoje Romuvoje“ suvokiamas kūrinys, menas, prie kokių kritikos kriterijų linkstama, kokie svarbiausi kūrėjo ir kritiko vaidmenys.

2.1. Meno samprata

Žurnalo vedamuosiuose, kritikos ir estetikos straipsniuose buvo nuosekliai laikomasi neoromantinės kūrėjo ir meno sampratos. Itin vertintas įkvėpimas, nesuinteresuotumas, natūralumas, nuoširdumas. Svarbus reikalavimas menininkui — originalumas ir meninis pajėgumas, t. y. gebėjimas sukurti estetiškai vertingą, išjaustą meno kūrinį. 300-ajame „Naujosios Romuvos“ numeryje (1936) Adolfas Valeška straipsnyje „Naujoji Romuva ir menas“⁹⁹ išskiria, kokie meniniai uždaviniai buvo keliami žurnale: menininkų kūrybos propagavimas, meninio entuziazmo gaivinimas, meninio gyvenimo gairių nustatymas. Siekiant tokių tikslų, leidinyje ir formavosi meno samprata, reikalavimai kūrėjui. Meno klausimais rašantys kritikai Juozas Keliuotis, Justinas Vienožinskis, Viktoras Vizgirda, Halina Kairiūkštytė-Jacynienė reikalauja iš menininkų

⁹⁸ Jurgutienė, A. *Naujasis romantizmas — iš pasiilgimo*. Vilnius, 1998, p. 12.

⁹⁹ Valeška, A. Naujoji Romuva ir menas. *Naujoji Romuva*, Nr. 40, 1936, p. 775.

stiprios kūrybinės potencijos, gilesnės prasmės ir didelės meninės vertės kūrybinių. Svarbiausia meno funkcija turėtų būti estetinių vertybių suteikimas, o ne tarnavimas kokioms nors visuomeninėms ar metafizinėms idėjoms. Tokias mintis „Naujojoje Romuvoje“ akcentavo Justinas Vienožinskis: *paprasciausias kasdieninis reiškiny meniskai atvaizduotas bus menu, bet nebus menu geniališkiausioji idėja, jei toji idėja nebus reiškiamą meniskąją formą, kurios toji idėja yra reikalinga... Menas visų pirma turi būti menu, t. y. siekti estetinių vertybių...*¹⁰⁰. Panašias mintis plėtojo ir Juozas Keliuotis, teigęs, kad visos idėjos, norėdamos įeiti į meną, turi būti absoliučiai „palenktos“ jo meninei formai, *kitaip jos bus svetimas menui elementas ir jį sufalsifikuos. Menas — despotiškas. Jis nori ir turi despotiškai palenkti sau visus į jį įeinančius pradus... todėl tikrieji meno veikalai ir laisvi nuo kokios nors tendencijos, nors juose randame įvairiausių idėjų — religinių, socialinių ir tautinių.*¹⁰¹

Be estetinės meno vertės, svarbus buvo tautos ir visuomenės aspektas — menininkas savo kūryboje turėtų jautriai atvaizduoti gyvenimo realijas ir matyti ateities vizijas. Juozas Keliuotis teigia, kad menas yra dvasios triumfas, nes jis materiją palenkia dvasios valdžiai¹⁰². Ypatingai palankiai „Naujojoje Romuvoje“ vertinamas modernusis menas, tai matyti ne tik iš kritikų straipsnių, bet ir iš gausiai spausdinamų reprodukcijų.

Reikia pažymėti, kad literatūros ir meno kritikas Juozas Keliuotis savo dinamiška veikla bei prancūzų kultūros suformuotu estetiniu sluoksniu itin stipriai lietuvių meninę savimonę pakreipė Vakarų modernizmo link.¹⁰³ „Naujojoje Romuvoje“ jis stengėsi propaguoti modernizmą, tačiau nesuabsoliutinti jo; siekti kūrybos idealų, kurie yra dar nerealizuoti. Kritikas išskiria tris modernaus meno bruožus: revoliucingumą, dinamiškumą bei originalumą, kuriems įtaką darė tikrovės kitimas. Negali būti kūrybos be naujų tikrovės aspektų atidengimo, be naujos formos ieškojimo, be vaizduotės laisvės, be savo individualaus pasaulėvaizdžio reiškimo, teigia Juozas Keliuotis straipsnyje „Akcią prieš modernųjį meną“¹⁰⁴. Originalumas, individualumas ir „intuityviškumas“ — didieji kiekvieno meno (būtent modernaus) kūrybos principai. Toks menas, kuris išryškina menininko individualybę, atskleidžia asmenybę, naujus tikrovės aspektus, kuris neseka, nekartoja, o ieško naujų perspektyvų, kūrybos būdų, buvo itin teigiamai vertinamas „Naujojoje Romuvoje“.¹⁰⁵ Juozas Keliuotis modernųjį meną tapatina su modernizmu: *Modernizmas — naujų kelių ieškojimo laikotarpis, kurį vainikuoja*

¹⁰⁰ Vienožinskis, J. Vaizduojamasis menas ir mes. *Naujoji Romuva*, Nr. 26–27, 1936, p. 539.

¹⁰¹ Keliuotis, J. *Naujoji Romuva*, Nr. 146, 1933, p. 835.

¹⁰² Žr. Keliuotis, J. Menas tautos gyvenime. *Naujoji Romuva*, Nr. 10–11, 1935, p. 221–223.

¹⁰³ Žr. Kubilius, V. *XX amžiaus literatūra*. Vilnius, 1996, p. 692.

¹⁰⁴ Žr. Keliuotis, J. Akcią prieš modernųjį meną. *Naujoji Romuva*, Nr. 43–44, 1938, p. 826–827.

¹⁰⁵ Žr. Keliuotis, J. Moderniojo meno orientacija. *Naujoji Romuva*, Nr. 18, 1935, p. 392.

*originalūs šedevrai, naujo didelio meno epocha. <...> Modernizmas atidengė naujų tikrovės aspektų, formai suteikė daugiau meistriškumo ir virtuoziškumo, viską palenkė ekspresyviai ritmui, išvadavo meną nuo susidariusios rutinos, vaizduotei ir intuicijai suteikė visišką laivę¹⁰⁶. Tačiau, kita vertus, galima manyti, kad tiek modernųjį meną, tiek modernizmo epochą kritikas suvokia savitai — šios dvi sąvokos yra naujovių, individualybės, vaizduotės ir meninės kompetencijos apraiškos: *Modernizmo pradų matome kiekvienos didelės meno epochos pradžioj.*¹⁰⁷ Taigi nenuostabu, kad modernizmą kritikas traktuoja kaip modernumą. Tai rodo, kad „Naujojoje Romuvoje“ ieškota srovių, meno krypčių, ribų apibendrinimų. Svarbiausia meno savybė — estetiškas vertingumas.*

2.2. Kūrinio samprata

„Naujojoje Romuvoje“ ši sąvoka suprantama kaip kūrybos „produktas“ apskritai, tačiau dauguma autorių skirtinguose straipsniuose analizuoja atskirus žanrus: poeziją, dramą, prozą, daile, kritiką. Šioje darbo dalyje siekiama aptarti literatūros kūrinio sampratą, apibrėžti kūrybos tikslą, išsiaiškinti jai keliamus reikalavimus.

„Naujosios Romuvos“ talkininkas ir rėmėjas Antanas Vaičiulaitis, taip pat kultūros ir literatūros kritikai Antanas Maceina ir Liudas Gira, besidomintys Europos literatūros tendencijomis, publikavo žurnale įvairius literatūrinę kūrybą aptariančius straipsnius. Jie bandė projektuoti meninės, literatūrinės kūrybos kryptį: suvokti praeities lietuviškąjį substratą ir sintetinti jį su modernaus gyvenimo formomis. Autorių pasisakymus lydi viena pagrindinė mintis, kuri būdinga ir meno traktuotei „Naujojoje Romuvoje“ — lietuvių literatūra turi būti moderni, bet neprarasti savitumo. Taigi literatūrinė kūryba yra neatsiejama nuo viso meno, siekiamos kultūros sampratos ir pobūdžio.

Juozas Keliuotis straipsnyje „Kūryba ir dorovė“¹⁰⁸ pateikia tokią kūrybos sampratą: *kūryba — visos žmogaus psichologinės būtybės veiklumo vaisius*. Žurnalo redaktorius kalba apie kūrybą, į kurią autorius sutelkia visą save, savo vidaus (jausmų) ir išorės (fizinių galių) harmoniją. Jam pilnavertė ir estetiškai vertinga kūryba yra tokia, kurioje mintis įsikūnija vaizde, vaizde — mintis, elgesys tampa simbolišku, o emocija — intelektualia išraiška. Taigi reikalaujama, kad kūryba būtų intelektualiai, nes ji — *žmogaus*

¹⁰⁶ Keliuotis, J. Akcija prieš modernųjį meną. *Naujoji Romuva*, Nr. 43–44, 1938, p. 827.

¹⁰⁷ Ten pat, p. 827.

¹⁰⁸ Žr. Keliuotis, J. Kūryba ir dorovė. *Naujoji Romuva*, Nr. 35, 1931, p. 825–827.

*triumfas, tai gamtos ir prigimties nugalėjimas, tai naujos tikrovės atidengimas, tai naujo pasaulio konstrukcija.*¹⁰⁹

„Naujosios Romuvos“ redaktorius, bandydamas gryninti, gyvinti literatūrinį gyvenimą, apibrėžti kūrybos sąvoką, žurnale pateikia pasikalbėjimus su rašytojais apie kūrybą, jų asmeninę veiklą, visuomenei aktualius klausimus, literatūros vertinimą. Juozas Keliuotis šiomis temomis „kalbėjo“ su Adomu Dambrausku–Jakštu, Ignu Šeiniumi, Vincu Mykolaičiu–Putinu, Albinu Herbačiausku ir kitais autoriais (ne visų jų nuomonės, atsakymai buvo išspausdinti). Kiekvienas rašytojas perteikia savo požiūrį aktualiais kūrybos klausimais. Juozas Grušas teigia, kad kūryba yra ko nors naujo gimimas, atsiradimas, todėl normalu, kad literatūroje, mene gimsta naujos srovės, kryptys. Jis akcentuoja kūriniuose gyvenimo vaizdavimą, priartėjimą prie jo¹¹⁰. Panašias literatūros kūrybos funkcijas nurodo poetė Judita Vaičiūnaitė. Ji teigia, kad literatūros pasaulis turėtų būti susietas su kasdieniu pasauliu dvasiniais ir fiziniais saitais. Taip pat *literatūra turi turėti santykius su tautybe ir religija, <...> mainytis ornamentais, reljefais ir bareljefais, turėtų skambėti tautiškomis melodijomis*¹¹¹. Rašytoja pritaria Juozapui Albinui Herbačiauskui ir teigia, kad kūrybiškumui ir talentui realizuoti, jų plėtoti reikalinga objektyvi kritika. Taigi rašytojai kalba ne tik apie kūrybą apskritai, bet ir apie jai keliamus uždavinius, „geros“ kūrybos kriterijus. Ignas Šeinius aptaria trukdžius ir reikalavimus gerai kūrybai: *literatūra yra menas, ritminga kova, žodžio ir medžiagos pavertimas gyvybės energija. Ta energija patveria ir laiko bėgį, medžiagos inertišką palinkimą sustoti, nurimti*¹¹². O Petras Babickas atskleidžia, jo manymu, svarbiausią literatūros tikslą — *ne vaizduoti ištižusios nūdienės visuomenės degeneratus ir jų ydas, bet išugdyti tautai savigarbos pajautimą, sukurti didžiųjų sielų ir plačių užmojų jauną kartą*¹¹³. Taigi dauguma autorių literatūrai, kūrybai priskiria ypatingą funkciją kultūros, meno gyvenime. Jie, kaip ir Albinas Herbačiauskas, iškelia ypatingą meno kūrybos reikalavimą, savybę — *šventumą: šventos literatūros, šventa pareiga: sudvasinti visuomenę!*¹¹⁴

„Naujosios Romuvos“ redaktorius Juozas Keliuotis parodo lietuvių literatūros problemas ne tik Lietuvos kultūros kontekste, bet ir aiškinasi, kaip literatūrinė kūryba keičiasi pasaulyje. Didelės apimties straipsnyje, kuris dalimis spausdintas keliuose

¹⁰⁹ Keliuotis, J. Menas kaip individualybės, tautybės ir modernumo ekspresija. *Naujoji Romuva*, Nr. 49, 1939, p. 869.

¹¹⁰ Žr. Mūsų literatūros linkmės. *Naujoji Romuva*. Nr. 19, 1932, p. 443.

¹¹¹ Mūsų literatūros linkmės. *Naujoji Romuva*. Nr. 15, 1932, p. 343.

¹¹² Mūsų literatūros linkmės. *Naujoji Romuva*. Nr. 16, 1932, p. 369.

¹¹³ Mūsų literatūros linkmės. *Naujoji Romuva*. Nr. 14, 1932, p. 322.

¹¹⁴ Žr. Mūsų literatūros linkmės. *Naujoji Romuva*. Nr. 13, 1932, p. 292.

„Naujosios Romuvos“ numeriuose, redaktorius pasakoja apie katalikybės atgijimą moderninėje prancūzų literatūroje. Jis teigia, kad literatūra negali tenkintis vien kasdienio, banalaus gyvenimo, realių vaizdavimu, kad pasaulis ir jame gyvenantis žmogus turi būti vaizduojamas „iš giliau“, toks, *kurio šaknys siekia pačias žemės gelmes ir kurio akys sminga į dangaus aukštybes. Kūrybos žygiams atsiskleidė nauji, begaliniai ir dar neišnaudoti horizontai*¹¹⁵. Taigi straipsnyje akcentuojama, kad kūrybai reikalinga laisvė, platus idėjų spektras, visaapimantis žvilgsnis, intelektualiai raiška.

Juozas Keliuotis remiasi Vakarų Europos autoriais, literatūros vertintojais (Benedetto Croce, Friedrich‘u Nietzsche, Arthur‘u Shopenhauer‘iu, kitais prancūzų, italų mokslininkais) ir juos cituoja, kad pritrauktų lietuviškąją kultūrą prie Vakarų estetikos. Redaktorius atkartoja prof. Jean Calvet, kuris apibūdina šių dienų prancūzų literatūrą: *Filosofijoje mintis veržiasi prie šv. Tomo Akvieniečio doktrinos <...> Dabarties literatūra, kuri galima literatūra vadinti, yra krikščionybės aidas; mes jau pamėgome paslaptį ir radome jo prasmę; religijos emocijos mums rodosi mažiausiai nuvalkiotos; o šventųjų gyvenimuose ieškome aukščiausio heroizmo pavyzdžių ir šviežiausios poezijos. <...> Tai pačios sielos atsinaujinimas.*¹¹⁶ Kritikas siūlo kūryboje ir apskritai kultūroje labiau atspindėti krikščioniškąją tradiciją, ieškoti dvasinės tikrovės apraiškų, moderniojoje kūryboje iškelti dvasinį tautos, žmogaus renesansą.

Taigi žurnale „Naujoji Romuva“ itin akcentuojamas literatūros dvasingumas, nesuinteresuotumas, įsijautimas, įsiklausimas į kūrėją, kūrinį, estetinis momentas. Kiekvienas kūrinys turi būti pagrįstas tvirtais tautiniais, moraliniais, dvasiniais, visuomeniniais idealais.

2.3. Kūrėjo samprata

Neatsiejama kūrinio dalis — autorius, kūrėjas, nuo kurio kompetencijos ir darbo priklauso meno, literatūros produktas, rezultatas. Pasak Juozo Keliuočio, kūryba yra tokia, koks yra ją kuriantis žmogus.¹¹⁷ Tad žurnale „Naujoji Romuva“ kūrėjui keliami reikalavimai atitinkamai siejasi su kūriniais keliamais uždaviniais. Kritikai, literatūros ir kultūros vertintojai domėjosi ir analizavo kūrėjo funkcijas, kurios atsispindėjo jų straipsniuose: Juozo Keliuočio, Antano Vaičiulaičio, Antano Maceinos ir daugelio kitų autorių, taip pat tų, kurie atsakinėjo į anketos klausimus, publikuotus straipsnių serijoje „Mūsų literatūros linkmės.“

¹¹⁵ Keliuotis, J. Katalikybės atgijimas moderninėje Prancūzų literatūroje. *Naujoji Romuva*. Nr. 33, 1931, p. 779.

¹¹⁶ Ten pat, p. 779.

¹¹⁷ Žr. Keliuotis, J. Kūryba ir dorovė. *Naujoji Romuva*, Nr. 35, 1931, p. 825–827.

„Naujojoje Romuvoje“ kūrėjui keliami aukšti reikalavimai — jis turi būti kūrybiškai ir kokybiškai produktyvus, morališkai stiprus, estetiškai jautrus, turėti aukštą meninį skonį, būti subtilus, kitaip tariant, pranašas, esantis aukščiau visų žmonių. Juozas Keliuotis, remdamasis tokiais reikalavimais, iškėlė dorovinės kūrėjo asmenybės sąvoką. Tai vientisa, vieninga, harmoninga ir aukšto sąmoningumo asmenybė.

Žvelgiant į Juozo Keliuočio straipsnius, recenzijas, matyti jo nuostata vertinti kūrinį ne pagal turinio aspektus, o išryškinti rašytojo darbus, idėjas, kūrinio gimimo kontekstą, savitumą, išskirtinumą. Kita vertus, kritikas teigia, kad žmogus–kūrėjas nėra vien tik individas ir ne vien savimi egzistuoja. Svarbūs aspektai yra jo aplinka, kultūrinis kontekstas, tautinis identitetas. Taigi svarbu ne tik tai, apie ką rašoma, kas kuriama, bet ir tai, kokios savybės būdingos kūrėjui, jo išsilavinimas, platus žvilgsnis ir kūrybinis pašaukimas.

Ignas Šeinius iš kūrėjų tikisi įvairiapusiško išprusimo: *rašytojas, kūrėjas, turi būti civilizuotas kultūros žmogus, atviras visiems gyvenimo, tikybos, politikos ir mokslo klausimams*.¹¹⁸ Be to, svarbu, kad kūrėjas turėtų tautinio originalumo ir individualumo.

Kai kurie literatūros vertintojai konkrečiau apibūdino kūrėjų tikslus. Inicialais M. A. K. pasirašiusio žmogaus straipsnyje „Mūsų knygos reikalai“ pateikiami trejopi reikalavimai rašytojams: *labiau susidomėti savo rašomų knygų idėjiniu apdirbimu, vengti paviršutiniškumo, šablono, temų svetimumą, psichologinių klaidų, menko, dažnai nepagrįsto fabulos išrutuliojimo; labiau save kritikuoti, kaip rašytoją-kūrėją, mokėti save įvertinti. <...> duoti veikalui pabrėžti, leidimo vertu pasidaryti; labiau kreipti į kalbą dėmesio*¹¹⁹.

Taigi, trumpai apžvelgus kūrėjo sampratą žurnale, matyti, kad svarbiausia yra kūrėjo–pranašo ir kartu naujovių ieškotojo, giliau ir plačiau žvelgiančiojo, kūrybiško ir intelektualaus bei atviro vertintojo idėja¹²⁰. Be to, svarbu paminėti tai, kad žurnale „Naujoji Romuva“ atskleidžiami autoriams, kūrėjams keliami reikalavimai daro įtaką kūrinio bei jo vertintojo, kritiko, sampratos formavimuisi.

2.4. Kritikos kriterijai

Kritikai literatūros vertinimo sampratą formavo skelbdami įvairias knygų, literatūros kūrinių apžvalgas, analizes, recenzijas, interpretacijas, straipsnius, anotacijas.

¹¹⁸ Mūsų literatūros linkmės. *Naujoji Romuva*. Nr. 16, 1932, p. 369.

¹¹⁹ Žr. M. A. K. Mūsų knygos reikalai. *Naujoji Romuva*. Nr. 44, 1932, p. 952.

¹²⁰ Plg. Jurgutienė, A. *Naujasis romantizmas — iš pasiūlgimo*. Vilnius, 1999, p. 12.

„Naujojoje Romuvoje“ kritikams rūpėjo pirmiausia perteikti kūrinio estetinį išpūdį, kuriame, esą, glūdi tikrasis veikalo pažinimas. Juozo Keliuočio, Antano Vaičiulaičio, Bernardo Brazdžionio, Fausto Kiršos ir kitų literatūros vertinimo straipsnius žurnale skelbusių tikslas buvo išsigilinti į kūrinio psichologinius, giluminius, estetinių išgyvenimų aspektus. Nepaisant bendro tikslo, kritikų požiūriai į kūrinius skyrėsi. Vieni literatūros vertintojai lietuvių kūrybą siejo su Vakarų Europos literatūra, skatino naujų idėjų ir formų sklaidą nenuvertindami tautinės kultūros ir kritiškiau žvelgdami į klasikinės tradicijos literatūrą. Kiti kritikai atvirkščiai — neigiamai vertino naują literatūros kryptis ir jų įsitvirtinimo galimybes bendrame lietuvių literatūros kontekste. Taigi žurnale vyravo dvi literatūros vertinimo koncepcijos — tradicinė ir modernioji. Nenuostabu, kad dėl to „Naujojoje Romuvoje“ netrūko polemikos, diskusijų. Tradicinei kryptčiai atstovavo Vytautas Alantas, Adomas Jakštas, Petras Karuža, Petras Babickas, Judita Vaičiūnaitė, Adolfas Šapoka, Antanas Miškinis, Antanas Vengris, Jonas Mačiulis–Maironis. Moderniajai linkmei pritarė Julijonas Albinas Herbačiauskas, Juozas Keliuotis, Ignas Šeinius, Liudas Gira, Vincas Mykolaitis–Putinas.

Moderniųjų ir tradicinių literatūros vertinimo kriterijų sklaida ryški Juozapo Albino Herbačiausko¹²¹ ir Vytauto Alanto diskusijoje¹²². Vytautas Alantas teigia, jog modernioji literatūra yra laikinas reiškinys. Moderniajam literatūros vertinimui atstovaujantis Juozapas Albinas Herbačiauskas straipsnyje skatina žadinti tautinį ir dvasinį atsinaujinimą, atsisakyti senų formų ir idėjų. „Naujojoje Romuvoje“ skelbtame dar viename Juozapo Albino Herbačiausko pasisakyme teigiama, kad dabarties literatūros talentai yra akli, kad jiems būdingas diletantizmas, blefavimas, spekuliatyvumas, tad būtina pradėti organizuoti tokią literatūros kritiką, kuri *giežtai nustatytų literatūrinių vertybių gradaciją ir hierarchiją*¹²³. Nors pastarojo autoriaus teiginuose nėra iškeltų konkrečių kritikos kriterijų, tačiau jaučiama aiški nuostata literatūros kūrinius vertinti kokybiškai, žvelgiant į atsinaujinančius kūrybos reikalavimus.

Žurnale spausdintuose Adomo Jakšto pasisakymuose reikalauta aiškios literatūrinių vertybių sistemos, preciziškos vertinimo nuostatos. Jis mano, kad naujausioji literatūra eina labai klaidžiais keliais, o kritika jai netarnauja — *nereaguoja prieš tokią literatūrą, bet net dar ją palaiko*¹²⁴. Todėl jis primena, jog kūryba yra neatsiejama nuo sąvokų *taisyklė, dėsnis, tvarka*. Tad svarbu atsisakyti kūrinuose chaoso, palaidumo, netvarkingumo. Adomas Jakštas kelia reikalavimą tęsti katalikiškos poezijos tradiciją ir

¹²¹ Herbačiauskas, J. A. Gana literatūrinių žagsėjimų. *Naujoji Romuva*, Nr. 15, 1932, p. 345–346.

¹²² Alantas, V. Ar neužteks literatūrinių žagsėjimų? *Naujoji Romuva*, Nr. 18, 1932, p. 420–421.

¹²³ Mūsų literatūros linkmės. *Naujoji Romuva*, Nr. 13, 1932, p. 290.

¹²⁴ Keliuotis, J. Pasikalbėjimas su prel. prof. A. Dambrausku–A. Jakštu. *Naujoji Romuva*, Nr. 38, 1931, p. 900.

nepamiršti, neneigti turinio, formos, neatsisakyti logikos, t. y. remtis klasicistine literatūros vertinimo samprata.

Liudas Gira savo straipsnyje „Ko turi ieškoti literatūroje rašytojas, vertėjas ir skaitytojas?“ pateikia literatūros kūrinio vertinimo aspektus. Straipsnio autorius teigia, kad vieni literatūroje ieško naudos, kiti grožio, gyvenimiškumo, naujumo. Deja, nei vienas iš šių vertinimo kriterijų Liudui Girai nėra absoliučiai tobulas: *pirmiausia visi turi ieškoti to, kas turi savy kūrybinės galios ir kas su ta diena negęsta*¹²⁵. Kritikas reikalauja iš kūrėjo talento, nes kūriniai turi būti rašomi kūrybiškai, veikiamai — *svarbu ne kas aprašoma, o kaip aprašoma ir, kaip tasai aprašymas mus veikia*¹²⁶.

Panaši problematika „Naujojoje Romuvoje“ analizuojama Arthur'o Shopenhauer'io straipsnyje „Apie rašytojavimą ir stilių“¹²⁷ (kaip minėta, „Naujosios Romuvos“ bendradarbiai rėmėsi užsienio autoriais, vertė ir spausdino jų darbus žurnale). Autorius siūlo netoleruoti anonimiškumo, slapstymosi po slapyvardžiais ar inicialais — taip tikimasi išvengti „rašytojavimo“ ir pradėti iš tikrųjų rašyti, kurti. Taigi ir šis mąstytojas reikalauja iš kūrėjo, įkvėpimo, rašymo ne dėl naudos (*ko nors vertingo parašys tik tas, kurs rašo paties dalyko dėlei*¹²⁸), o dėl ypatingų sugebėjimų, atvirumo ir glaudaus santykio su skaitytojais bei kritikais.

Daug straipsnių kultūros, meno, literatūros klausimais „Naujojoje Romuvoje“ publikuoja Juozas Keliuotis. Recenzijose jis pateikia įvairių faktų, susijusių su aptariamojo kūrinio sukūrimo aplinkybėmis, aptaria siužetą, veikėjus, įvertina rašymo stilių, pateikia pastabų. Jis stengiasi propaguoti modernizmą, tačiau nesuabsoliutinti jo; siekti kūrybos idealų, kurie yra dar nerealizuoti ir to paties reikalauja iš kūrėjų. Jo kritikos pagrindas — meninė intuicija ir estetiniais–psichologiniais kriterijais pagrįsta analizė.¹²⁹ Juozas Keliuotis pragaištinga vadina ir modernistinę kritiką, kuri šlovina kiekvieną revoliucinės tematikos kūrinį ir smerkia laisvą nuo mados kūrybos žygį. Taip pat, esą, žalinga ir konservatyvistinė kritika, neigianti kiekvieną naujesnį, drąsesnį kūrinį bei teigiamai vertinanti pagal tradicinę formulę sukurtą veikalą. Taigi Juozas Keliuotis teigia vertintojo intuityvumą ir gebėjimą improvizuoti.

Juozas Keliuotis kritiką tapatina su kūrėju, kuris turėtų modeliuoti literatūros procesus, dalyvauti kultūros ideologijos kūrimo procesuose, nors, kita vertus, priskiria jam tarpininko vaidmenį. Žurnalo redaktorius deklaruoja siekį meną vertinti ne

¹²⁵ Gira, L. Ko turi ieškoti literatūroje rašytojas, vertėjas ir skaitytojas. *Naujoji Romuva*, Nr. 4, 1931, p. 82.

¹²⁶ Ten pat, p. 82.

¹²⁷ Schopenhauer, A. Apie rašytojavimą ir stilių (vertėjas J. Liaudanskis). *Naujoji Romuva*, Nr. 1931, Nr. 3, p. 52–53.

¹²⁸ Ten pat, p. 52.

¹²⁹ Naujokaitis, P. Juozas Keliuotis, *Nepriklausoma Lietuva*, 1993-01-20, p. 4.

ideologiniais, o estetiniais kriterijais. Šiuolaikiniam menui, neišsitenkančiam nė vienoje pasaulėžiūroje, kritiko įsitikinimu absoliučiai netinka ideologinė kritika, grįsta politinėmis doktrinomis. Kritikas neturi teisės mokyti ar moralizuoti menininko: *jis tampa menininko bendražygiu*¹³⁰. Juozas Keliuotis teigia kūrėją–ieškotoją ir kritiką–mediumą, dialogiškumo siekėją.

Reikia paminėti, kad ketvirtojo dešimtmečio kultūriniame gyvenime labai svarbus buvo „*Naujosios Romuvos*“ salonas, kuriame kas savaitę ketvirtadieniais vykdavo diskusijos, dalyvaujant ne tik menininkams, bet ir ekonomistams, politikams, teisininkams, istorikams.¹³¹ Vienoje tokių diskusijų Juozas Keliuotis apibūdina lietuvių literatūros kritikos rūšis: impresionistinę, asmeninę, ideologinę ir psichologinę–filosofinę. *Impresionistinė kritika dažniausiai sutinkama dienraščiuose, jos autoriai pasitenkina tik paskubomis surašytų savo pirmų išpūdžių pareiškimu. Asmeninė kritika yra grynai žalingo pobūdžio; ji arba giria savo bičiulius arba peikia savo priešus. Su ja reikia kovoti visu griežtumu.<...> Ideologinė kritika vertinga literatūros veikalus daugiausiai pagal savo politinę ar religinę doktriną, estetinius ir psichologinius pradus nustumdama į antraeilę vietą.<...> Tobuliausia kritika ta, kurią mes galėtume pavadinti estetinė, psichologine ir filosofine: ji stengiasi sugauti veikalo estetinius, psichologinius ir intelektualinius pradus, juos iškelti – tuo ji duoda naujos rūšies kūrybos veikalų. Savo literatūroje mes turime ir tokios kritikos, jos tik nedusinkime savo egoistiniais užsimojimais. <...> literatūros tikslu galima laikyti estetinių, psichologinių ir intelektualinių vertybių kūrybą*¹³².

Taigi „*Naujosios Romuvos*“ redaktorius ne tik praktiškai analizavo, kritikavo, recenzavo kūrinius, bet ir pateikė teorinę kritikos programą. Juozui Keliuočiui buvo svetima draudžianti, normuojanti kritikos pozicija. Jis atsisako moralizuoti, ieško modernesnių kūrybos ir dorovės santykio aspektų. Daugiausiai jis gilinasi į vidinę kritikos specifiką, t. y. į tai, apie ką kritika kalba, kokius kontekstus aprėpia. Juozo Keliuočio kritikos tekstai ironiškai, bet labai atsakingai provokuoja atvirumą modernumui, naujovėms. Kaip menui, kūrėjui, kūriniui, taip ir kritikui bei kritikai Juozas Keliuotis kelia aukštus reikalavimus: universalumo, sintezės (intelektu, vaizduotės ir jausmo), organiškumo, dinamizmo. Kritikas siekia tobulinti literatūros kritiką, nes iki tol, esą, jai buvęs būdingas vienašališkumas, konservatyvumas, neprofesionalumas.

Jau minėtoje diskusijoje kritikos klausimais pasisakė ir daugiau kultūros, literatūros žmonių. Vincas Krėvė–Mickevičius teigia, kad kritikas turi būti aukštesnės

¹³⁰ Kubilius, V. Kito pasaulio esu žmogus. *J. Keliuotis. Meno tragizmas*, Vilnius, 1997, p. 551.

¹³¹ Žr. Viliūnas, G. *Literatūrinis gyvenimas Nepriklausomoje Lietuvoje (1918–1940)*. Vilnius, 1998, p. 69.

¹³² Mūsų literatūros problemos. *Naujoji Romuva*. Nr. 9, 1939 (423), p. 194.

kultūros už patį rašytoją¹³³. Jam pritaria Mykolas Vaitkus: rašytojas ir kritikas reikalingas kaip pranašas¹³⁴.

Žurnale „Naujoji Romuva“ visiškai nepaneigti klasicistiniai reikalavimai, tačiau linkstama prie nuomonės, kad dominuoti turėtų „modernieji“ kriterijai, t. y. neoromantiniai. Siekta sintetinti religines nuostatas su modernėjančia kūrybos forma, iš kūrėjo ir kritiko reikalaujama intelektualumo ir išprusimo, puikaus savo dalyko išmanymo, žmogiško jautrumo ir kūrybinio intuityvumo. Taigi žurnalo bendradarbiai, neišsižadėdami katalikybės, gynė literatūrą nuo kasdienybės, stengėsi ją priartinti prie Vakarų Europos kultūros, neatsisakydami tradicijų, savojo identiteto, siekė suformuoti savo literatūros vertinimo koncepciją, bandė kategorizuoti, skirti literatūros kritikos tipus (Keliuotis).

¹³³ Žr. ten pat, p. 195.

¹³⁴ Žr. ten pat, p. 198.

3. TRADICINĖS IR MODERNIOSIOS KRITIKOS SINTEZĖ ŽURNALE: APOLONIŠKUMAS IR DIONISIŠKUMAS

Tarpukario Lietuvos literatūriniame gyvenime reiškėsi Vakarų Europoje vyravusios estetiškos nuostatos, teorijos, kurios neretai buvo sintetamos su krikščioniškomis vertybėmis, moralinėmis, estetinėmis nuostatomis. Atsirado įvairių literatūros vertinimo koncepcijų, skirtingų požiūrių, tad išryškėjo idėjiniai kritikos skirtumai, atskiros kryptys. Moderniosios kultūros jungimas su krikščioniškąja tradicija subūrė rašytojus ir dailininkus apie „Naują Romą“¹³⁵. Žurnale imta modeliuoti savitą estetinių nuostatų sistemą, kurios pagrindu galima įvardyti Friedrich'o Nietzsche's meno filosofiją: *Friedrich'o Nietzsche's darbai tiesiogiai arba netiesiogiai tuo metu pasirodžiusiose gausiose interpretacijose ir vertimuose lietuvių neoromantikams darė neabejotiną poveikį, siūlydami dvasios ir mito kultūroje „atbudimo“ idėją bei estetinę metafizikos teoriją, kuria buvo atnaujintas romantiškai sureikšmintas estetiškas požiūris į pasaulį*¹³⁶.

Žurnalo „Naujoji Romuva“ estetiškos ir ideologines nuostatas kritikos ir literatūros vertinimo straipsniuose nulėmė tradicinės — klasikinės ir moderniosios kultūros principai. Žurnale itin teigiamai vertintas meno ir literatūros estetiškas vertingumas bei vieningumas, galimybė jungti modernųjį ir klasikinį meną. „Naujosios Romuvos“ bendradarbiai stengėsi neatsisakyti tradicinių literatūros bei kultūros vertinimo nuostatų, savojo identiteto, tačiau kartu siekė priartėti prie Vakarų Europos kultūros ir taip sukurti estetiškai vertingą, savitą koncepciją. Taigi išryškėja pagrindinis žurnalo konceptas — estetiško vertingumo svarba, grįsta tradicijos (apoloniškojo prado) ir modernizmo (dionisiškojo prado) sinteze, vienove.

Šioje magistro darbo dalyje siekiama aptarti apoloniškumo ir dionisiškumo kategorijų sampratą graikiškoje mitologijoje ir Friedrich'o Nietzsche's meno filosofijoje. Suformulavus teorines nuostatas, analizuojami žurnalo „Naujoji Romuva“ literatūros vertinimo ir kritikos straipsniai.

¹³⁵ Žr. Jurgutienė, A. *Naujasis romantizmas — iš pasiilgimo*. Vilnius, 1999, p. 42.

¹³⁶ Ten pat, p. 9.

3.1. Apoloniškumo ir dionisiškumo samprata mene

XX a. pradžioje Lietuvoje kilo galinga susižavėjo Friedrich'o Nietzsche'as idėjomis banga. Tokį *susižavėjimą kėlė poetinė filosofo mąstysenos forma, jo idėjos <...> suvaidino lemiamą vaidmenį formuojantis teorinei modernistinio meno platformai.*¹³⁷ Jis buvo vienas pirmųjų filosofų, šiuolaikinėje kultūroje įprasminusių antikinius *apoloniškąjį* ir *dionisiškąjį* pradus. Šią opoziciją Friedrich'as Nietzsche pasitelkia apmąstydamas moderniąją kultūrą bei meno raidą. Apmąstymais filosofas tikisi priartėti prie tragiškosios pasaulėjautos ištakų, kurios glūdi graikiškosios tragedijos žanre, tačiau esti itin aktualios ir šiuolaikinei, tragizmu persisunkusiai kultūrai¹³⁸. Taigi svarbu trumpai aptarti ne tik filosofo įprasmintus apoloniškumo ir dionisiškumo pradus, bet ir jų traktuotę graikiškoje mitologijoje, siekiant išvelgti sąsajas su darbe nagrinėjamomis tradicinės ir moderniosios kritikos kategorijomis.

3.1.1. Apoloniškasis ir dionisiškasis pradai graikiškoje mitologijoje

Apolono ir Dioniso, kaip mitinių dievybių, konceptai susiformavo Helenizmo laikotarpiu. Apolonas simbolizuoja gamtos ir žmogaus pasaulio stabilumą, kuria harmoniją, palaiko tvarką, individualizuoja. Archajinėje graikų mitologijoje Apolonas glaudžiai siejamas su žemdirbyste, augmenija, vėliau, maždaug nuo VII a. pr. Kr., įgauna kitokių funkcijų: aiškiaregystės, pranašystės, gydymo. Jis nuramindavo nesutarimus, gindavo nuo nelaimių, ligų, blogio jėgų. Apolonas buvo įkvėpimo dievas, dainininkų ir muzikantų globėjas, mūzų valdovas. Kaip teigiama „Antikos mitologijos žinyne“¹³⁹, jis buvo didis, harmoningos prigimties dievas, išmokęs žmones amatų, meno. Vėliau Apolonas traktuotas kaip saulės ir aristokratijos dievas. Pastarosios savybės vadinamos kuriančiosiomis, tačiau Apolonui būdingos ir griauamosios savybės — gyvenimo ir mirties sąveika. Todėl jis dar vadinamas mirties ir žudymo, net žmonių aukojimo demonu.

Dionisas — žemės, vaisingumo, augmenijos, derliaus, žemdirbių dievas. Jis gyvybingas ir gražus, nuolat apsvaigęs nuo vyno, gyvenantis euforijoje, siejamas su

¹³⁷ Andrijauskas, A. *Meno filosofija*, Vilnius, 1990, p. 178.

¹³⁸ Žr. Ališanka, E. *Dioniso sugrįžimas: chtoniškumas, postmodernizmas, tyla*. Vilnius 2001, p. 23.

¹³⁹ *Antikos mitologijos žinynas*, Kaunas, 1996, p. 55.

stichinėmis gamtos jėgomis, net erotika ir aistra. Dionisas šlovintas kaip išlaisvintojas, nes jis gelbėdavęs žmones nuo rūpesčių, nemalonumų¹⁴⁰.

3.1.2. Apoloniškasis ir dionisiškasis pradai Friedrich'o Nietzsche'as filosofijoje

Apolonas ir Dionisas Friedrich'o Nietzsche'as meno filosofijoje iškyla kaip simboliai, tam tikros metaforos, kurių sąjunga moderniajame mene „gimdo“ naują estetinį pasaulio suvokimą: *apmąstydamas moderniąją kultūrą bei meną, jis stengiasi priartėti prie tragiškosios pasaulėjautos ištakų, kurios glūdi graikiškosios tragedijos žanre, tačiau esti itin aktualios ir šiuolaikinei, tragizmu persisunkusiai kultūrai*.¹⁴¹ Pasak filosofo, apoloniškasis menininkas formuoja būties fenomenus, kuria plastiškus vaizdus ir įkūnija juos daiktuose, suteikdamas jiems tviskantį puošnumą, o dionisiškajam menininkui daiktas ir forma tėra iliuzija, savyje neturinti būties. Dionisas sugrąžina prie pirmapradės būsenos, sunaikina individą ir išvaduoja jį pirminiame būvyje.¹⁴² Nors filosofas apoloniškumo ir dionisiškumo konceptus pristato kaip opoziciją, vienas kitam prieštaraujančius ir nuolat kovojančius, tačiau būtent šių konfrontuojančių jėgų sintezę jis mato kaip bet kokio meno pagrindą. Kitaip tariant, kai šios dvi meninės jėgos susilieja, kūrinys atsiskleidžia realybės ir anapusių dualizmas — Dionisas įkūnija realybę, o Apolonas nukelia į apmąstymus. Pastarasis pradas, įvardijamas „sapno“ įvaizdžiu, interpretuojamas dvejopai — metafizine ir estetinė prasmėmis. Estetinė prasme jis siejamas su grožiu, kūryba, menine išraiška; metafizine — su „regimybe“, t. y. būtimi. Dionisiškumo kategoriją simbolizuoja „svaigulys“, kuris sietinas su chaotiškumu, energijos proveržiais, normų ir ribų laužimu, gaivališkumu (kaip ir graikiškojoje mitologijoje). Dionisiškojo tipo kūryboje daiktas ir forma tėra iliuzija, savyje neturinti būties, bet leidžianti žmogui susiliesti su skaudžia egzistencine realybe.

Veikale „Tragedijos gimimas“ Friedrich'as Nietzsche pateikia apoloniškume glūdintį individualizacijos principą, kuris nulemia žmogaus, menininko, kūrėjo gyvenimo stabilumą, proto saikingumą, blaivumą, palaiko harmoniją ir tvarką¹⁴³. Dionisas, priešingai Apolonui, griaua visas ribas ir įprastinius gyvenimo barjerus, sunaikindamas individą ir pasiekdamas objektyvizacijos būseną, sugrąžinančią prie natūralaus, esminio žmogaus–kūrėjo prado.

¹⁴⁰ *Mitologijos enciklopedija*. 1 d. Vilnius, 1997, p. 173.

¹⁴¹ Žr. Nietzsche, F. *Tragedijos gimimas, arba Helenizmas ir pesimizmas*. Vilnius, 1997, p. 43.

¹⁴² Nietzsche, F. *Tragedijos gimimas, arba Helenizmas ir pesimizmas*. Vilnius, 1997, p. 43.

¹⁴³ Žr. ten pat, p. 43–49.

Friedrich'as Nietzsche apoloniškumo ir dionisiškumo sąvokas vadina tam tikrais vakarietiškos kultūros principais, kur Apolonas atstovauja griežtai, šaltakraujiškai vakarietiškai asmenybei, o Dionisas — jausmingam, energingam ir kupinam ekstazės žmogui: Dionisas yra nežabota energija, beprotybė, šiurkštumas, destrukcija, išlaidumas. *Apolonas yra teisė, istorija, tradicija, papročių ir formų orumas bei saugumas: Apolonas yra tironas, Dionisas — vandalas*¹⁴⁴. Kaip teigia filosofas, dviejų pradų kova sublimuojasi į priešybių, tvarkos ir chaotiškumo, harmoniją, susitaikymą tragiškumą atspindinčiame moderniajame mene: *Dionisas traukia lyrinį menininką į kontaktą su realybe, o Apolonas — į gražių vaizdų apmąstymus, na o jų sąjungoje paslaptiniais, muzikiniais ir lingvistiniais vaizdais išryškėja žmogiškosios būties pagrindas*¹⁴⁵.

Taigi mitines figūras Friedrich'as Nietzsche implikavo į šiuolaikinės estetikos, meno, kultūros apmąstymus. Filosofas realizuoja modernizmo prioritetą — pasaulio, visatos ir substancijos reliatyvumą. Jam pasaulis — kintantis būties srautas, kuriam svetimas bet koks organizuojantis principas ar tikslas, o gyvenimas — pastangos maksimaliai išnaudoti savo galios jausmus kitiems žmonėms ar daiktams. Subjektas, o ne objektas (Dievas, visata, logosas), tampa realybe modeliuojančia jėga, diktuoja daiktų ir žodžių veikimo tvarką. Žodis paklūsta ne ideologiniams dėsniams, o individualaus jausmo ekspresijai.

Filosofo suformuluotos apoloniškumo ir dionisiškumo kaip estetinių kategorijų sąvokos padėjo pamatus modernistinei simbolio sampratai, *atnaujinusiai būties prieštaravimo ir sąryšingumo idėją, davusiai impulsą simbolistinei kūrybos kryptčiai*¹⁴⁶. Friedrich'o Nietzsche's ankstyvieji darbai, ypač „Tragedijos gimimas“, tiesiogiai arba netiesiogiai per tuo metu pasirodžiusias gausias interpretacijas ir vertimus lietuvių neoromantikams, kaip ir daugeliui jų amžininkų Lenkijoje ir Rusijoje, darė neabejotiną poveikį, siūlydami dvasios ir mito kultūroje „atbudimo“ idėją bei „estetinės metafizikos“ teoriją, kuria buvo atnaujintas romantiškai sureikšmintas estetinis požiūris į pasaulį¹⁴⁷.

Taigi išryškėja dvi skirtingos metodologinės nuostatos. Tai — apoloniškoji kultūros ir literatūros sampratos paradigma, siejama su būties kategorijomis, apmąstymais, estetinė išraiška, bei dionisiškoji kultūros ir literatūros sampratos paradigma — racionalumo neigimas, egzistencinės realybės svaigulys, chaotiškumas, energija, normų atmetimas.

¹⁴⁴ Žr. Ališanka, E. *Dioniso sugrįžimas: chtoniškas, postmodernizmas, tyla*. Vilnius, 2001, p. 20.

¹⁴⁵ Byrant, B. *Appolo and Dionysus: From Warfare to Assimilation in The Birth of Tragedy and Beyond Good and Evil*. Prieiga per internetą: <http://www.janushead.org/jhfall98/bryant.cfm> (žiūrėta 2008-03-15).

¹⁴⁶ Žr. Jurgutienė, A. *Naujasis romantizmas — iš pasiilgimo*. Vilnius, 1999, p. 7.

¹⁴⁷ Ten pat. p. 9.

Modernaus kūrėjo teorija, sukurta pagal Apolono ir Dioniso modelį, akivaizdžiai veikia ir žurnale „Naujoje Romuva“. Straipsniuose, kuriuose aptariama modernėjanti kultūra ir literatūra, akcentuojamas nyčiškasis individualumas, apologizuojamas išgyvenimo vienkartiškumas ir maksimalus emociingumas. Kita vertus, spausdinami ir klasikinės tradicinės kritikos atstovų straipsniai, tad apoloniškumo ir dionisiškumo prieštara ir simbiozė tampa žurnalo konceptu ir kartu universumu.

Pasitelkus Friedrich'o Nietzsche's meno filosofiją, kurioje dvasios ir mito kultūroje „atbudimo“ idėja bei moderniosios estetikos teorija reiškiami apoloniškojo ir dionisiškojo pradų paradigmomis, toliau darbe bus analizuojami žurnalo „Naujoji Romuva“ kritikos ir literatūros vertinimo straipsniai.

3.2. Apoloniškumo ir dionisiškumo, kaip tradicijos ir modernumo, aktualizacija literatūros vertinimo straipsniuose

Pagal Apolono ir Dioniso modelį sukurta modernaus kūrėjo teorija akivaizdžiai veikia žurnale „Naujoje Romuva“. Straipsniuose, aptariančiuose modernėjančią kultūrą, nagrinėjančiuose literatūrą, polemikose ir diskusijose akcentuojamas nyčiškasis individualumas, dinamizmas, tragizmas. Kita vertus, yra tokių straipsnių, kurie literatūrą bei kultūrą vertina tradiciniu požiūriu. Tvarkos, saiko, stabilumo, moralės, dorovės, kitaip tariant, tradicinių vertybių aktualizavimą žurnale galima įvardyti apoloniškąja raiška. Modernizmo, dinamikos, naujumo, maišto aspektų visuma — dionisiškojo prado raiška. Taigi apoloniškumo ir dionisiškumo, tradicijos ir modernumo, prieštara, o kartu ir sintezė tampa žurnalo ašimi.

„Naujosios Romuvos“ bendradarbiai siekė ne akiai sekti kokiomis nors metafizinėmis idėjomis, nepasiduoti vien modernizmo ar vien tradicijos įtakai, o formuoti žurnalo estetiškes nuostatas sintetindami nyčiškuosius apoloniškumo ir dionisiškumo pradų fragmentus. Nustatyta, kad svarbiausios menė, literatūroje yra estetinės vertybės — apoloniškumo dominavimas. Tad žurnale modernusis, maištaujantis menas, kuris labiau krypsta į kraštutinumus, nėra itin vertinamas. Remiantis žurnalo programa, straipsnių koncepcija, galima teigti, kad svarbiausia — neatsisakyti individualybės, originalumo (dionisiškumo principų), bet ir neišsižadėti tradicijų, krikščioniškųjų vertybių (apoloniškųjų principų): *Tikroji kūryba — tai visuotinių ir amžinųjų meno formų pasaulis. Bet jis draug įkūnija ir individualybės principą, ir turi savo epochos atspalvį.*

*Individualizmo ir universalizmo, laikinumo ir amžinumo sintezė — štai didisai meno stebuklas*¹⁴⁸.

Apoloniškųjų ir dionisiškųjų vertybių dermėje atsispindėjo „Naujosios Romuvos“ romantiškai sureikšmintas siekis — įgyvendinti Lietuvos kultūrinį renesansą. Taigi moderniškumas, kaip atsinaujinimas, itin teigiamai vertinamas žurnale. Redaktorius kviečia tautą atsinaujinti tiek dvasiškai, tiek kūrybiškai, skatina kurti savo meną, vyti Vakarų Europos pažangą, tačiau kartu apgailestauja, kad skursta menas, literatūra, visuomenėje trūksta entuziazmo, kūrybinio polėkio, o ypač stokojama dvasinės kultūros. Juozas Keliuotis teigia: *be šviesaus ir gilaus idealizmo, be aukštos intelektualinės ir estetiškos visuomenės moralinės kultūros neįmanomi jokie vertingesni kūrybos žygiai ir negalimas joks tauresnis gyvenimas*¹⁴⁹. Visuomenę, esą, demoralizuoja laisvo gyvenimo būdo propagavimas, svaigalų vartojimas, bulvarinė literatūra, kuri plinta po visą kraštą *demoralizuoja tautą kaip choleros bacilos, visur skleisdamos intelektualinį, estetinį ir moralinį skurdą*¹⁵⁰. Išvardytus aspektus galima sieti su dionisiškumo apraiškomis visuomenėje, kurios vertinamos neigiamai. Būtent todėl žurnale plėtojamos idėjos, kad yra būtinas dvasinis renesansas, kuris nuvestų ir į kūrybinį atgimimą. Be to, kad būtų išvengta neigiamų moderniosios kultūros apraiškų, skatinamas krikščioniškosios tradicijos gaivinimas. Apie tai prabyla Juozas Keliuotis ir Albinas Herbačiauskas. Jie skatina kelti moralę, siekti harmonijos, sielos vienybės, pilnatvės literatūros ir kultūros kritikai ir taip aktualizuoja apoloniškąsias idėjas. Tokių filosofinių minčių sklaida apie tautinės moralės, kultūros kėlimą Lietuvoje plėtojama ir kituose straipsniuose. Pavyzdžiui, Petras Karuža straipsnyje „Ar poezija jau atgyveno savo amžių?“ nagrinėja, kodėl poezija tampa nebeaktuali, pašiepiama, ar iš tikrųjų lyrika baigia „kratyti kojas“. Autorius iškelia estetinę poezijos vertę, vardija užsienio kūrėjus ir jų knygas, kurios sulaukė didžiulio pasisekimo. Taigi, dėstydamas mokslines ir emocines mintis, Petras Karuža reikalauja iš kūrėjų originalumo ir individualizmo, kad jie atnaujintų poezijos turinį ir formą. Be šių, svarbūs dar du aspektai: *reikia kad tarp visuomenės ir poetų užsimegztų glaudesni santykiai, kritikai būtų ne negailestingi, o tik mokėtų atskirti „grūdus nuo pelų“*¹⁵¹. Taigi kritikui svarbesnis apoloniškojo prado dominavimas, tačiau svarbios naujos idėjos, originalumas.

Tautos kultūrinis renesansas siejamas su tautiškumu. Vytauto Kubiliaus teigimu, viena svarbiausių XX amžiaus lietuvių literatūros problemų — tautinis klausimas, kuris

¹⁴⁸ Keliuotis, J. Moderninio meno orientacija. *Naujoji Romuva*, Nr. 19, 1935, p.227.

¹⁴⁹ Keliuotis, J. Prie dvasinio ir kūrybinio renesanso. *Meno tragizmas*. Vilnius, 1997, p. 106.

¹⁵⁰ Keliuotis, J. Ko siekia „Naujoji Romuva“ II. *Naujoji Romuva*, Nr. 48, 1931, p. 1138.

¹⁵¹ Žr. Karuža. Ar poezija jau atgyveno savo amžių? *Naujoji Romuva*, 1931. Nr. 6, p. 147.

aktyviai plėtojamas ir „Naujojoje Romuvoje“¹⁵². Žurnale itin akcentuojamas kūrinio dvasingumas ir savita idėja, kurios reikšmė svarbi tiek literatūroje, tiek žmoguje, kuris kuria. Kiekvienas kūrinys turi būti grįstas tvirtais tautiniais, moraliniais, dvasiniais, visuomeniniais idealais.

Juozas Keliuotis skatina kurti didžiąją tautos gyvybę, kultūrinį savarankiškumą, savąja tautine gaida suskambėti kitų tautų gyvenimo harmonijoje¹⁵³. Pasak redaktoriaus, tautos dvasia yra įkūnyta Lietuvos žemėse, pačiuose lietuviuose, papročiuose ir svajonėse¹⁵⁴. Tik reikia išdrįsti būti kūrybos žmogumi ir puoselėti tautiškumo, patriotiškumo idėjas bei dirbti tautos kultūrinimo labui. Retoriniais klausimais, išmoningomis metaforomis išskeldamas laikmečio ir tautos problemas, jis žadina tautą į darbą — kurti tautinę kultūrą. Taigi kritikas skaitytoją orientuoja į tautos, savos kultūros puoselėjimą, kasdienio ir dvasinio gyvenimo atsinaujinimą, išskeldamas tautiškumo idėją.

Redaktoriui antrina Juozapas Albinas Herbačiauskas: *laikas jau mums suprasti, kad kūryba tik tada įdomi, kada ji nuosavi, reiškia: savotiškai originali. Jeigu mūsų rašytojai ir menininkai bijos savo lietuviškumą pareikšti, deklaruoti, jie niekad nieko įdomaus nesukurs*¹⁵⁵. Teigiama, kad kūryba turi atspindėti tradicijas, papročius, tautiškumą, savąjį identitetą (charakterį). Panašiai mano ir Vincas Mykolaitis–Putinas: *lietuvių literatūros uždavinys: ugdyti tautiškumą, žadinti lietuvius būti sau žmonėmis*¹⁵⁶. <...> *rašytojų uždavinys — pakelti savo raštų idėjinę ir formalinę vertę, susirūpinti meniškumo aspektu*¹⁵⁷. Tokia pozicija deklaruojama Friedrich'o Nietzsche's tautos dvasios atbudimo idėjoje — kūryba kaip mitas skirta tautai, ja žadinama nacionalinė savimonė, vadinamoji „tautos dvasia“¹⁵⁸.

Didelės apimties straipsnyje, kuris dalimis spausdintas keliuose „Naujosios Romuvos“ numeriuose, Juozas Keliuotis pasakoja apie katalikybės atgijimą modernioje prancūzų literatūroje. Straipsnyje kritikas kalba apie prancūzų poetus, jų asmenybę ir kūrybą (Paul'į Boourget'ą, Franc'ą Jammes'ą, Louis'ą Mercier'ą, Rene Bazin'ą ir Charles'ą Baudelaire'ą, Paul'į Verlaine'ą, M. O. W. de L. Milosz'ą, Marie'ą Noël'į, Louis'ą Cardonell'į, Paul'į Claudel'į, Carles'ą Péguy, Maurice'ą Barrès'ą, Louis'ą Bartrand'ą, Emile'ą Baumann'ą, Allain'ą Fournier). Redaktorius teigia, kad *religijos dvasia liepsnoja šių dienų literatūra: ji nebepasitenkina banalaus gyvenimo vaizdavimu.*

¹⁵² Žr. Kubilius, V. *XX amžiaus literatūra*. Vilnius, 1996, p. 70.

¹⁵³ Žr. Keliuotis, J. Prie dvasinio ir kūrybinio renesanso. *Meno tragizmas*. Vilnius, 1997, p. 109.

¹⁵⁴ Keliuotis, J. Dvasinės ir kultūrinės nepriklausomybės klausimu. *Meno tragizmas*. Vilnius, 1997, p. 117.

¹⁵⁵ Herbačiauskas, J. A. Mūsų tautiško charakterio (būdo) ir misijos (pašaukimo) klausimu. *Naujoji Romuva*. Nr. 5, 1931, p. 106.

¹⁵⁶ Mykolaitis–Putinas, V. Lietuvių literatūros problemos. *Naujoji Romuva*. Nr. 10–11 (218–219), p. 232.

¹⁵⁷ Žr. Mykolaitis–Putinas, V. Lietuvių literatūros problemos. *Naujoji Romuva*. Nr. 10–11 (218–219), p. 268.

¹⁵⁸ Žr. Nietzsche, F. *Tragedijos gimimas, arba Helenizmas ir pesimizmas*. Vilnius, 1997, p. 59.

*Ji šiandie nori atvaizduoti žmogų, kurio šaknys siekia pačias žemės gelmes ir kurio akys sminga į dangaus aukštybes. Kūrybos žygiams atsiskleidė nauji, begaliniai ir dar neišnaudoti horizontai.*¹⁵⁹ Kaip jau minėta, Juozas Keliuotis cituoja profesorių Jean Calvet, kuris apibūdina literatūrą, kūrybos tikslus, atsinaujinimo reikšmę. Taigi cituodamas, remdamasis kitų mokslininkų darbais, redaktorius „šviečia“ inteligentiją, tikisi į lietuvių literatūrinį, kultūrinį gyvenimą „įnešti“ naujų idėjų.

Juozas Keliuotis savo straipsniais, pasisakymais diskusijose, anketomis provokuoja atvirumą modernumui ir naujovėms, siekia, kad kūrėjai išsakytų savo pozicijas, kad suvoktų literatūros ir jos kritikos atsinaujinimo svarbą. Taigi redaktorius žurnale plėtoja kūrybinio tautos renesanso aspektą. Jo manymu, Lietuvoje viską reikia kurti, statyti, reformuoti — pradedant valstybe, jos forma, baigiant literatūra. Žurnalo redaktorius tikisi „Naujoje Romuvoje“ sužadinti kūrybinę iniciatyvą ir pabrėžia, kad modernumas neneigiamas: *literatūra turi ne beždžioniauti ir ne kopijuoti, bet duoti ką nors naujo*¹⁶⁰. Juozas Keliuotis kalba apie modernųjį meną, modernizmo sampratą, jam svarbūs dinamizmo, naujumo, originalumo, jausmingumo, individualumo aspektai, t. y. nyčiškojo Dioniso savybės.

Kita vertus, žurnalo redaktorius iškelia dorovinės asmenybės sąvoką. Tai vientisa, vieninga, harmoninga ir aukšto sąmoningumo asmenybė — apoloniškumo įsikūnijimas. Kaip teigia Alfonsas Andriuškevičius, dorovė mene atsiskleidžia tuomet, kai kuriami meno darbai įkūnija dieviškuosius, transcendentinius grožio bei moralės tobulumo principus.¹⁶¹ Analizuodamas klasikinius „nedorovingų“ kūrėjų (Charles‘o Baudelaire‘o, Paul‘io Verlaine‘o, Arthur‘o Rimbaud) likimus, kritikas įsitikinęs, kad jeigu jie būtų pajėgę save suvaldyti, būtų buvę dar didesni poetai.¹⁶² Straipsnyje „Kūryba ir dorovė“¹⁶³ Juozas Keliuotis iškelia autoriaus asmenybės harmoniją, intelektualią raišką, moralinių ir etinių vertybių įprasminimą. Taigi matyti, kad apoloniškasis pradas nenuneigiamas, o priešingai — jo „savybės“ sintetamos su dionisiškojo prado bruožais: *nei susivaldymas, nei askezė, nei krikščioniškas nusižeminimas nekenkia kūrybai. Priešingai, protingai suprastos visos šios dorybės ugdo kūrybos jėgas*¹⁶⁴.

Kaip buvo užsiminta, idėjinis „Naujosios Romuvos“ redaktorius pateikia ne tik bendrųjų pastabų apie literatūrą, modernumą, bet ir išskiria autorius, jų kūrinius.

¹⁵⁹ Keliuotis, J. Katalikybės atgijimas moderninėje Prancūzų literatūroje. *Naujoji Romuva*. Nr. 33, 1931, p. 779.

¹⁶⁰ Keliuotis, J. Ko siekia „Naujoji Romuva“ II. *Naujoji Romuva*. Nr. 48, 1931, p. 1137.

¹⁶¹ Žr. Andriuškevičius, A. *Grožis ir menas lietuvių estetikoje 1918–1940*. Vilnius, 1989, p. 111.

¹⁶² Žr. Daujotytė, V. Šalia triukšmaujančiųjų: J. Keliuočio estetikos punktyrai, *Naujoji Romuva*, Nr. 5, 1995.

¹⁶³ Žr. Keliuotis, J. Kūryba ir dorovė. *Naujoji Romuva*, Nr. 35, 1931, p. 825–827.

¹⁶⁴ Ten pat, p. 827.

Straipsnyje „J. Lindė–Dobilas“¹⁶⁵ kritikas aptaria autoriaus kūrybą. Rašo apie romano „Blūdas“ reikšmę. Jis teigia, kad romane galima rasti beveik visą Julijono Lindės–Dobilo ideologiją, visas jo tautines ir estetines idėjas. Juozas Keliutis teigiamai vertina tai, jog rašytojo kūrinį personažai vaizduoja lietuvišką gyvenimą ir atskleidžia jo įvairumą bei sudėtingumą. Kalbama ir apie Julijono Lindės–Dobilo kritikos darbus. Atrandamas jo sekimas italų filosofu Benedetto Croce, teigusiu, kad menas yra grynoji dvasios forma. Julijonas Lindė–Dobilas, pasak kritiko, yra laisvo, gaivalingo, bet kilnaus meno šalininkas, taigi jis yra tarsi „tobulas“ kūrėjas, kuris sėkmingai kūryboje sintetina apoloniškojo ir dionisiškojo pradų paradigmas.

Friedrich‘as Nietzsche, kaip minėta, savo meno filosofijoje teigia, kad pasaulis gali būti pateisinamas tik kaip estetiškas fenomenas, kad gyvenimui, žmogui metafizinę paguoda gali suteikti tik menas. Šios idėjos sklaida aktualizuojama ir „Naujojoje Romuvoje“ — redaktorius straipsnyje „Moderninio meno orientacija“¹⁶⁶ teigia, kad menas gimsta iš kuriančiojo žmogaus nepasitenkinimo esamybe, gyvenimu, tad kūrėjas ieško naujos tikrovės: *kūrėjas gaivališkai pasiduoda savo genijui. Jis begaliniai myli tikrovę, todėl jos negvaltavoja, gerbia jos organišką struktūrą, ją veikia, nudažydamas ją savąja spalva, bet pasiduoda ir jos ritmui. Jis mato tikrovės individualybę, susižavi jos originalumu ir jį užfiksuoja naujomis meno formomis. Jis išpėja jos paslaptį, atidengia jos gelmes, plastiškai realizuoja jos vidurinę idėją. <...> Kūrėjas atidengia autentišką ir giliają pasaulio tvarką, daiktus pavadindamas tikraisiais vardais, plastiškai įkūnydamas jų originalumą ir suvokdamas jų visuotinius pagrindus. Mene tikrovė suspindi visu savo originalumu, visomis savo individualybėmis, bet draug ir visais savo organiškais ryšiais, savo visuotinumu ir kosmiškumu*¹⁶⁷.

Žurnalo redaktorius ne tik skleidė modernumo idėjas, sintetino jas su tradicinėmis vertybėmis, bet ir kritikavo, teikė pastabas kūrėjams bei kūrybos vertintojams. Pavyzdžiui, straipsnyje „Akcija prieš modernųjį meną“¹⁶⁸ kritikas pateikia pastabų tiems, kurie prieštarauja modernizmo koncepcijoms. Pirmiausia — Vinco Rastenio publikacijai, kurioje neigiamas modernus menas ir giriamas Adolfo Hitlerio mąstymas, veikla. Taip pat Jonui Griniui, kuris kaltina jaunuosius menininkus pasidavimu madai, primityvizmui, formalizmui ir sintetizmui. Juozas Keliutis primena moderniojo meno kūrybos principus, naujovių, originalumo, laisvumo kūryboje būtinybę (minėta ankstesniame

¹⁶⁵ Keliutis, J. J. Lindė–Dobilas. *Naujoji Romuva*. Nr. 205–206, 1934, p. 893–896.

¹⁶⁶ Keliutis, J. Moderninio meno orientacija. *Naujoji Romuva*. Nr. 18, 1935, p. 389–393; Nr. 19, 1935, p. 419–422.

¹⁶⁷ Ten pat, p. 421.

¹⁶⁸ Keliutis, J. Akcija prieš modernųjį meną. *Naujoji Romuva*, Nr. 43–44, 1938, p. 826–827.

skyriuje). Šis straipsnis — dionisiškojo prado „propagavimas“, nes iškelia emociingumo, virtuoziskumo, individualumo, laisvės aspektus.

Kalbėdamas apie kritiką, Juozas Keliuotis smerkia kraštutinumus — pernelyg revoliucingą, modernistinę ir smerkiančią naujoves, tradicinę, konservatyvią kritiką. Redaktorius siekia susintetinti, sušvelninti šias dvi priešybes ir literatūrą vertinti universalumo, sintezės (intelektu, vaizduotės ir jausmo), organiškumo, dinamizmo aspektais. Jam aktuali integralumo idėja, akivaizdžiai atsiskleidžianti straipsnyje „Naujasis humanizmas“¹⁶⁹, kur siekiam, kad naujojo humanizmo projekte būtų harmoningai suderinti viduramžiškieji (universalizmo) ir renesansiškieji (laisvosios žmogaus asmenybės) pradai.¹⁷⁰ Tai rodo žurnalo ideologų toleranciją ir kuriamos koncepcijos universalumą — priešybių gretinimas, tradicijų ir modernumo sintetinimas atskleidžia sąsajas su Friedrich'o Nietzsche's teorija.

„Naujosios Romuvos“ redaktorius nepritaria kūrimui „iš reikalo“ ir skelbia šūkius: *Gana to diletantizmo! Gana tos literatūrinės prostitucijos! Dabar gimsta naujas literatūrinis sąjūdis reiškiasi naujo klasicizmo, naujo humanizmo, ir estetiniai integralinio realizmo pavidalu*¹⁷¹. Juozas Keliuotis išskiria tris modernaus meno bruožus: revoliucingumą, dinamiškumą bei originalumą, kuriems įtaką daro tikrovės kitimas (dionisiškasis pradai). Jam svarbi ir menininko emocijų, psichologinių, jausminių apraiškų ekspresija — dionisiškieji momentai. Akcentuojama asmenybės saviraiškos meninėje kūryboje reikšmė. Juozas Keliuotis pats, kaip kritikas ir kaip kūrėjas, stengiasi pritaikyti savo pasisakymus, teorijas praktikoje — savo recenzijose, vedamuosiuose ir t. t.

Taigi Juozas Keliuotis nesuabsoliutina nei tradicijos, nei modernumo, jam svarbiausias — kūrėjo bei kritiko genialumo aspektas, žmogiškosios būties pagrindas, kuris išryškėja apoloniškumo ir dionisiškumo sąjungoje. Ankstesniajame darbo skyriuje aptarta kūrėjo samprata žurnale taip pat „sukurta“ remiantis Friedrich'o Nietzsche's meno filosofija — sintetintamos kūrėjo-pranašo, naujovių ieškotojo ir kūrėjo, kuris nepamiršta tautiškumo, tradicijų, harmonijos, idėjos. Sugebėjimas derinti šiuos aspektus atsispindi *dionisiškojo ir apoloniškojo pradų* vienovėje.

Apoloniškumo ir dionisiškumo dialektika ryškėja ir iš Juozo Keliuotio pateiktos anketos „Mūsų literatūros linkmės“¹⁷².

¹⁶⁹ Keliuotis, J. Naujasis humanizmas. *Naujoji Romuva*, Nr. 15, 1937, p. 321–323.

¹⁷⁰ Žr. Norvaiša, V. Nauja akistata su B. Sruogos kūryba. *Respectus Philologicus*, Nr. 13, 2008, p. 255.

¹⁷¹ Keliuotis, J. Ko siekia „Naujoji Romuva“ II. *Naujoji Romuva*. Nr. 48, 1931, p. 1138.

¹⁷² Mūsų literatūros linkmės, *Naujoji Romuva*, Nr. 13, 1932, p. 289–292; Nr. 14, 1932, p. 322–324; Nr. 15, 1932, p. 343–345; Nr. 16, 1932, p. 369; Nr. 17, 1932, p. 396–397; Nr. 18, 1932, p. 419; Nr. 19, 1932, p. 443–444.

Iš Juozapo Albino Herbačiausko atsakymų¹⁷³ matyti, kad rašytojas lyg nepritaria tradicijai, ieško modernumo, reikalauja, kad rašytojai pasiduootų naujoms energijoms, originalumo paieškoms, tačiau kartu jis tvirtai siekia tvarkingos, racionalios kūrinų vertinimo koncepcijos. Kitame savo pasisakyme rašytojas teigia, kad be pašaukimo negali būti kūrybos. Skandalas, kad kas tik nori, tas ir rašo: *reikia gražinti knygai jos turėtą pagarbą. <...> daugumą mūsų „literatūros veikalų“ reikia vandališkai sunaikinti. Kad varijotą atpratintume nuo manijos, reikia jam padaryti žaizdą*¹⁷⁴. Taigi, siekiant gryninti, gyvinti literatūrinį gyvenimą, būtinos permainingos, metamorfozės. Albino Herbačiauskas gana kategoriškas, tačiau, kaip ir Juozas Keliuotis, neatsisako dionisiškumo ir apoloniškumo pradų sintetinimo.

Ignas Šeinius anketoje kalba apie laisvę, energiją, gaivališkumą, metamorfozes, kurios būdingos Dionisui, moderniajai meno kryptčiai. Rašytojas teigia, kad naujojoje literatūroje jaučiamas gyvumas, bet bendras įspūdis tas, kad per lengvai ir per greitai rašoma: *<...> reikia galvoti ne tik apie dabartį, bet reikia rūpintis, kad veikalas išliktų ir rytdienai. Pas mus stinga gerų leidėjų, kurie atsisakytų leisti menkos vertės veikalus, kurie mokėtų parinkti geriausius ir kurie sugebėtų patarti autoriams, kas yra taisytina jų veikaluose*¹⁷⁵. Taigi autorius iškelia naujosios literatūros kritikos tobulinimo būtinybę, dionisiškų tendencijų tobulinimą.

Petras Babickas pasisako už tikslumą ir tvarką, Judita Vaičiūnaitė kalba apie tradiciją, stabilumą, grožį. Abu autoriai atstovauja tradicinės literatūros vertinimo koncepcijai, nyčiškajam apolonui, kuris yra klasikos, grožio, puošnumo ir plastiškumo pradas. Panašiai rašo ir Petronėlė Orintaitė, daugiau pasisakanti apie asmeninį santykį su literatūra, kūryba ir teigianti, kad literatūros dabartis yra liūdna, o literatūros skirstymas į sroves labai neracionalus — *kiekvienam dirva plati — nieks kąsnio neveržia*¹⁷⁶. Taip pat, atsakydamas į Juozo Keliuočio straipsnius, elgiasi ir Antanas Miškinis. Jis piktinasi dėl literatūros perfrazavimo, rašytojų „razumnumo“. Taigi ir šie kūrėjai yra tradicinės literatūros vertinimo koncepcijos šalininkai.

Žurnale išdėstytos ir Adomo Jakšto literatūros vertinimo nuostatos. Jis geru laiku tą leidinį, kūrinį, kuris turi estetinę vertę: *kelia aukštyn dvasią, teikia gerų, patikrintų žinių, skleidžia kuo daugiausia gaivinančios tiesos*¹⁷⁷. Remiasi klasicistine literatūros vertinimo samprata ir teigia, kad kūryba turi būti grįsta racionalumu, tvarka, stabilumu,

¹⁷³ Žr. Herbačiauskas, J. A. Mūsų literatūros linkmės. *Naujoji Romuva*. Nr. 13, 1932, p. 289–292.

¹⁷⁴ Keliuotis, J. Pasikalbėjimas su J. A. Herbačiausku. *Naujoji Romuva*. Nr. 12, 1932, p. 267.

¹⁷⁵ Keliuotis, J. Pasikalbėjimas su Ignu Šeiniu. *Naujoji Romuva*. Nr. 46, 1931, p. 1098.

¹⁷⁶ Orintaitė, P. Mūsų literatūros linkmės. *Naujoji Romuva*. Nr. 117, 1932, p. 397.

¹⁷⁷ Jakštas, A. Gerb. 1930 metų Jubilato A. Jakšto nuomonė apie „Naujosios Romuvos“ uždavinius. *Naujoji Romuva*. Nr. 1, 1931, p. 3.

t. y. tokiomis nuostatomis, kurios būdingos apoloniškajam konceptui.

Tradicinę literatūrą vertina ir profesorius Stasys Šalkauskis. Jis teigia, kad modernusis gyvenimas, kūryba yra pakrikę, kad tik krikščionybė, propaguojama mene, sujungia tvarką ir laisvę, senąsias kultūrinės vertybes ir naują kūrybą, tradicijas ir evoliuciją: *katalikai turi būti tvarkos, išmintingos laisvės, visuomenės pusiausvyros, solidarumo ir pažangios evoliucijos veiksnys kultūriniame gyvenime*¹⁷⁸. Taip pat nenusigręžti nuo religijos, katalikybės ragina ir Juozas Tumas–Vaižgantas — menininkai turėtų siekti kūrybos ir religijos sintezės: *nemanykite, kad ir religinės nuotaikos netekęs menininkas galės aukštai pakilti, — geriau eikime kartu: menas su Bažnyčia, bažnyčia su menu*¹⁷⁹. Tad išvardyti aspektai — dorovė, saikas, etika, individo ribų išlaikymas, moralė — apoloniškieji principai.

Vienas aktyviausių „Naujosios Romuvos“ bendradarbių buvo filosofas, pedagogas, poetas, kritikas — Antanas Maceina. Jis skelbė straipsnius, kuriuose atsispindėjo pastanga reformuoti katalikų sąjūdį pagal to meto Europos kultūros raidą. Jam taip pat rūpėjo kultūroje ir literatūroje puoselėti tapačias idėjas, kaip ir profesoriui Stasiui Šalkauskiui, t. y. apoloniškojo prado savybes. Maceinai svarbiausios socialinės ir moralinės problemos, teisingumas, o labiausiai, viena viską jungianti idėja — Kristus.¹⁸⁰

Įdomi Friedrich‘o Nietzsche‘s meno filosofijos aktualizacija išryškėja Prano Gaidamavičiaus straipsnyje „Krikščionybės tragizmas“¹⁸¹: *ten, kur vyksta kūryba, visuomet prisistato ir tragiškasis bruožas. Kur kuriamos didžiosios vertybės, ten yra ir tragika*¹⁸². Pasak straipsnio autoriaus, tragiškumas atsiranda tada, kai subręsta supratimas, kad menas vis dėlto negali išspręsti realių gyvenimo prieštaravimų, nes meno kuriama tikrovė yra iliuzinė. Taigi šios idėjos tapačios apoloniškajam apgaulingos realybės aspektui.

„Naujojoje Romuvoje“ gausu įvairių recenzijų, anotacijų, kūrybos ir autorių aprašomųjų straipsnių, o taip pat — liaudies tradicijas, kultūrą analizuojančių publikacijų: pvz., Juozo Karoso „Apie mūsų dainas“¹⁸³, Česlovo Pakucko „Pasakų apie slibinus realus pagrindas“¹⁸⁴, Vojtěch‘o Martinek‘o „Lietuva dailiojoj čekų literatūroj“¹⁸⁵ ir kt. Žurnale, kaip ir Friedrich‘o Nietzsche‘s „Tragedijos gimime“, išaukštinamos

¹⁷⁸ Profesorius St. Šalkauskis ragina prie psichologinės revoliucijos, smerkia kakininkus, fokstrotininkus ir degutininkus. *Naujoji Romuva*. Nr. 26, 1932, p. 618.

¹⁷⁹ Tumas, J. Muzika — esminis dalykas. *Naujoji Romuva*. Nr. 10, 1931, p. 243.

¹⁸⁰ Žr. Maceina, A. Försteris ir krikščionybė. *Naujoji Romuva*. Nr. 33, 1931, p. 784–787.

¹⁸¹ Gaidamavičius, P. Krikščionybės tragizmas. *Naujoji Romuva*. Nr. 39, 1938, p. 713.

¹⁸² Ten pat. p. 713.

¹⁸³ Karosas, J. Apie mūsų dainas. *Naujoji Romuva*. Nr. 4, 1931, p. 89.

¹⁸⁴ Pakuckas, Č. Pasakų apie slibinus realus pagrindas. *Naujoji Romuva*. Nr. 3, 1931, p. 70–71.

¹⁸⁵ Martinek, V. Lietuva dailiojoj čekų literatūroj. *Naujoji Romuva*. Nr. 4 (212), 1935, p. 80–82.

liaudies dainos, kurios, Juozo Keliuočio teigimu, yra *viena ryškiausių lietuvių tautos genijaus pasireiškimo formų. Jos aidai lietuvių džiūgavimais ir skundais, jų svajonėmis ir troškimais, jų džiaugsmams ir skausmams. Jose spindi tarsi visa tautos sielos gyvenimo istorija. Jose užfiksuotas tautos pasaulėvaizdis ir įkūnytas visas jos estetikos pasaulis*¹⁸⁶. Liaudies dainose redaktorius ragina ieškoti naujų temų ir įkvėpimo kuriant modernųjį meną, atspindintį tautos dvasią. Friedrich'as Nietzsche teigia, kad tautinė kultūra, liaudies dainos yra užfiksuotas apoloniškojo ir dionisiškojo pradų *perpetum vestigium* (amžinas pėdsakas)¹⁸⁷.

Apibendrinant kultūros žmonių pasisakymus leidinyje, galima teigti, kad literatūra vertinama trejopai. Vieni pasisako už tradicinį požiūrį į kūrybą ir kritiką. Remiantis Friedrich'o Nietzsche's meno filosofija, tai būtų galima traktuoti kaip apoloniškumo prado aktualizaciją, t. y. grožio, kūrybos, meniškumo išraišką ir būties harmonijos sklaidą. Antrieji skatina labiau daugiau krypti į modernumą, dionisiškumą, sietiną su chaotiškumu, energijos proveržiais, normų ir ribų laužimu, gaivališkumu. Tretiesiems Apolono ir Dioniso, kaip simbolių, sąjunga moderniajame mene nulemia naują estetinį pasaulio suvokimą. Ir nors, kaip minėta, Friedrich'as Nietzsche apoloniškumo ir dionisiškumo konceptus mato kaip opoziciją, tačiau būtent šių konfrontuojančių jėgų sintezę jis vadina bet kokio meno pagrindu. Šiuo pagrindu remiasi ir dauguma „Naujosios Romuvos“ bendradarbių. Jie stengiasi sintetinti šias menines jėgas ir sukurti individualią literatūros, meno koncepciją žurnale.

*Neoromantikus domino modernistinio ir folklorinio meno panašumas (antiracionalizmas, vizionizmas, antimimentiškumas, simbolizmas) ir jų galima nauja menine simbiozone forma. Jie tikėjosi savo nacionalinės kultūros meniniais pradais „praturtinti“ europietišką modernizmą, o moderniausia intuityvistine estetika jie domėjosi, vildamiesi, kad ji padės giliau įsiskverbti į „tautos sielą“ ir tos sielos manifestuotą kultūrą.*¹⁸⁸ Taip pat ir su „Naujosios Romuvos“ bendradarbiais — jie atitinka tradicinę, neoromantinę kritikos sampratą, jos siekiamybę — daryti įtaką visuomenės intelektualiam švietimui, sintetinti psichologinį, istorinį, estetinį požiūrius. Kone visiems romuviečiams kūrėjas yra pranašas, genijus, būdingas moderniajam romantizmui. Stiprėjanti transcendentalinės sąmonės kritika, imanentinis tyrimo būdas derinamas su ontologiniu, istoriniu matymu, egzistenciniu (būtiškuoju) mąstymu priartina žurnalo literatūros vertinimo linkmę prie vakarietiškosios, o konkrečiau — vokiškosios hermeneutikos metodo.

¹⁸⁶ Keliuotis, J. Menas tautos gyvenime. *Naujoji Romuva*. Nr.10–11, 1935, p. 222.

¹⁸⁷ Žr. Nietzsche, F. *Tragedijos gimimas, arba Helenizmas ir pesimizmas*. Vilnius, 1997, p. 59.

¹⁸⁸ Jurgutienė, A. *Naujasis romantizmas — iš pasiūlgimo*. Vilnius, 1999, p. 327.

IŠVADOS

1. Tarpukario Lietuvoje, atsiradus įvairioms literatūros vertinimo koncepcijoms, išryškėjo idėjiniai, estetiniai kritikos skirtumai, atskiros kryptys. Nors tuo laikotarpiu įvairiuose periodiniuose leidiniuose dažnai literatūros kritika dar buvo gana žemo lygio, neobjektyvi, tendencinga, trūko profesionalų, išmanančių savo darbą kritikų. Tarpukariu Lietuvoje leistame žurnale „Naujoji Romuva“ deklaruota pozicija gana objektyviai parodė tuometinę Lietuvoje susiklosčiusią literatūrinę situaciją.

2. Žurnale „Naujoji Romuva“ literatūros vertinimo, kritikos straipsniuose akcentuojamas estetiškumas, išryškėja aiškūs kriterijai kūrybai ir kritikai.

2.1. Meno samprata „Naujojoje Romuvoje“ atskleista estetiškos kūrinio vertės aspektu. Svarbiausia mene yra įkvėpimas, nesuinteresuotumas, natūralumas, originalumas. Be estetiškos meno vertės, žurnalo bendradarbių itin vertintas tautos ir visuomenės aspektas.

2.2. „Naujojoje Romuvoje“ bandoma suvokti praeities lietuviškąjį substratą ir sintetinti jį su modernaus gyvenimo formomis. Svarbiausias kūrybai keliamas tikslas — kūriniai turi būti modernūs, bet neprarasti savitumo. Be to, svarbus dvasinio ir idėjinio prado aspektas bei tvirtų tautinių, moralinių, dvasinių, visuomeninių idealų sklaida.

2.3. „Naujojoje Romuvoje“ kūrėjui keliami reikalavimai glaudžiai siejasi su kūrinio, kūrybos tikslais. Kūrėjas turi būti kūrybiškas, jautrus, subtilus, bet kartu stipriai ginti savo pozicijas, pasižymėti aukštu meniniu skoniu. Visos šios savybės būdingos vientisai, harmoningai asmenybei — kūrėjui–pranašui.

2.4. Kritikams rūpėjo perteikti kūrinio estetinį išpūdį, įsigilinti į kūrinio psichologinius, giluminius, estetinių išgyvenimų aspektus. Žurnale vyravo dvi literatūros vertinimo koncepcijos — moderni ir tradicinė.

3. Įtaką „Naujosios Romuvos“ koncepcijai darė Friedrich‘o Nietzsche‘s darbai. Jo apoloniškojo ir dionisiškojo pradų jungties teorija atskleidžia policentrinį požiūrį į pasaulį ir meną. Kūryba jo aiškinama kaip tam tikra religijos forma.

3.1. Friedrich‘o Nietzsche‘s meno filosofijoje išryškėja apoloniškoji ir dionisiškoji kultūros ir literatūros sampratos paradigmos. Apoloniškoji siejama su būties kategorijomis, apmąstymais, estetinė išraiška, o dionisiškoji atspindi egzistencinės realybės svaigulį, chaotiškumą, energiją, normų neigimą.

3.2. „Naujosios Romuvos“ bendradarbių tikslas — siekti dionisiškųjų (naujovės kūryboje, svaigulys, improvizacijos, laisvė, maištas gyvenime ir mene) ir

apoloniškųjų (tvarkos, dorovės, moralės, etikos) pradų pusiausvyros, vengiant vulgarumo, dorovės neigimo, šiuolaikinės epochos „iškrypimų“.

4. Žurnale „Naujoji Romuva“ siekta susintetinti religinį ir modernųjį meną, atskleisti kūrėjo, kūrybos uždavinius, ypatumus, iškelti kritikos kriterijus. Visi žurnalo bendradarbiai, neišsižadėdami katalikybės, gynė literatūrą nuo kasdienybės, stengėsi ją priartinti prie Vakarų Europos kultūros, neatsisakydami tradicijų, savojo identiteto, siekė suformuoti savo literatūros vertinimo koncepciją, kurioje derėtų tradicinės ir modernios vertinimo linkmės.

ZUSAMMENFASSUNG

LITERATURWERTUNG UND KRITIK IN DER ZEITSCHRIFT „NAUJOJI ROMUVA“ (1931-1940)

Die kulturelle Periode der Zwischenkriegszeit wurde in Litauen sicherlich wenig untersucht. Damit man spezifische zeitgenössische kulturelle, literarische, philosophische, sogar kommunikationswissenschaftliche und journalistische Probleme gehörig untersucht, braucht man philologisch-kulturelle Grundrisse, die sich eben in der Zwischenkriegszeit entwickelt haben. Die Analyse der öffentlichen Zeitschrift „Naujoji Romuva“ unter verschiedenen Aspekten der Literaturwertung wird neue Informationen geben, herrschende Einstellungen hinsichtlich unterschiedlicher Kulturfragen korrigieren, weitere Annahmen philologischer Untersuchungen supponieren. Ziel dieses Beitrags besteht darin, die Konzeption der Literaturwertung, die man in der Zeitschrift der Zwischenkriegszeit „Naujoji Romuva“ findet, vorzustellen. Man hat folgende Aufgaben: Konzeption der Kunst, des Werks, der Kritik, Anforderungen, die an den Schöpfenden und an den Kritiker gestellt wurden, zu offenbaren, Kriterien der Kritik auszuscheiden.

Die Zeitschrift „Naujoji Romuva“, die in der Zwischenkriegszeit in Litauen publiziert wurde, hat solch eine Position deklariert, die ganz objektiv die literarische Situation des damaligen Litauens gezeigt hat. In den Beiträgen zur Literaturwertung, Kritik, die aus dieser Zeitschrift stammen, werden neue Kriterien an das Schaffen und an die Kritik gestellt sowie der ästhetische Eindruck der Kunst vermittelt.

Die Konzeption der Kunst in „Naujoji Romuva“ wurde unter dem Aspekt des ästhetischen Werts des einen oder des anderen Werkes aufgezeigt. Das Wichtigste in der Kunst ist die Inspiration, Nichtinteressiertheit, Natürlichkeit, Originalität. Es muss unbedingt erwähnt werden, dass neben dem ästhetischen Wert der Kunst in der Zeitschrift von besonderer Bedeutung das Aspekt des Volkes und der Gesellschaft war. Es wird versucht, das litauische Substrat der Vergangenheit zu verstehen und ihn mit den Formen des modernen Lebens zu synthetisieren. Zum grundlegenden Ziel des Schaffens wurde die These, dass die Werke modern sein und zugleich eigenartig bleiben müssen. Bedeutend ist außerdem auch der Aspekt der geistigen und ideologischen Grundlage sowie die Streuung der zielsicheren nationalen, moralischen, geistigen, gesellschaftlichen Ideale.

Die Anforderungen, die an den Schaffenden gestellt werden, hängen mit den Zielen des Werks, des Schaffens sehr eng zusammen. Am wichtigsten ist es, dass der Schaffende schöpferisch, sensibel, subtil wäre, aber zugleich auch sehr stark seinen Standpunkt

verteidigen könnte und über erlesenen Kunstgeschmack verfügte. Diese Eigenschaften sind einer ganzheitlichen, harmonischen Persönlichkeit — einem Schaffenden-Propheten — charakteristisch.

Für Kritiker war es relevant, den ästhetischen Eindruck des Werkes wiederzugeben, sich in die Aspekte der psychologischen, tiefgründigen, ästhetischen Erlebnisse des Werks hineinzudenken. In der Zeitschrift herrschten zwei Konzeptionen der Literaturwertung vor: die moderne und die traditionelle Konzeption. Eine Gruppe der Literaturwertenden tritt für die traditionelle Sicht auf das Schaffen, die Kritik: sich auf die Kunstphilosophie von Friedrich Nietzsche stützend kann man das als eine Aktualisierung des apollinischen Anfangs, d. h. als Ausdruck der Schönheit, Kunst, des Künstlerischen und als Streuung des harmonischen Daseins ansehen. Die Zweiten mahnen zur Modernität, zum Dionysischen, die mit dem Chaotischen, dem Energieausbruch, Brechen aller Normen und Grenzen, mit dem Elementaren zu verbinden sind. Andererseits entdeckt man noch eine dritte Dominante der Kunstwertung — Verband von Apoll und Dionysos als Verband von Symbolen, der in der modernen Kunst eine neue ästhetische Weltauffassung entscheidet. Obwohl Friedrich Nietzsche die Konzepte des Apollinischen und des Dionysischen als eine Opposition vorstellt, bezeichnet er die Synthese dieser beiden konfrontierenden Kräfte als Grund beliebiger Kunst. Das Ziel der meisten Mitarbeiter von „Naujoji Romuva“ war es, sich von den „Ausgeburten“ der Epoche weigernd, ihnen die christlichen sittlichen Werte entgegensetzend, Gleichgewicht zwischen dem Dionysischen (neues Schaffen, Freiheit im Leben und in der Kunst) und dem Apollinischen (Ordnung, Sittlichkeit, Moral) zu halten.

In der Zeitschrift wurde es gestrebt, die religiöse und die moderne Kunst zu synthetisieren, die Aufgaben und die Eigenart des Schaffenden, des Schaffens zu offenbaren, Kriterien der Kritik zu erheben. Nach der Analyse dieser Aspekte kommt man zur Schlussfolgerung, dass alle Mitarbeiter der Zeitschrift, ohne sich von der Katholizität loszusagen, die Literatur von dem Alltäglichen verteidigt haben, sich eingesetzt haben, die Literatur der Kultur Westeuropas nahezubringen, und zugleich Traditionen, ihre Identität zu behalten. Die Mitarbeiter haben danach gestrebt, ihre eigene Konzeption der Literaturwertung zu bilden.

ŠALTINIAI

1. ALANTAS, V. Ar neužteks literatūrinių žagsėjimų? *Naujoji Romuva*. Nr. 18, 1932, p. 420–421.
2. BABICKAS, P. Mūsų literatūros linkmės, *Naujoji Romuva*, Nr. 14, 1932, p. 324.
3. GAIDAMAVIČIUS, P. Krikščionybės tragizmas. *Naujoji Romuva*. Nr. 39, 1938, p. 713-714.
4. GIRA, L. Ko turi ieškoti literatūroje rašytojas, vertėjas ir skaitytojas. *Naujoji Romuva*, Nr. 4, 1931, p. 82-83.
5. HERBAČIAUSKAS, J. A. Mūsų tautiško charakterio (būdo) ir misijos (pašaukimo) klausimu. *Naujoji Romuva*, Nr. 5, 1931, p. 106-107.
6. HERBAČIAUSKAS, J. A. Gana literatūrinių žagsėjimų. *Naujoji Romuva*, Nr. 15, 1932, p. 345–346.
7. JAKŠTAS, A. Gerb. 1930 metų Jubilato A. Jakšto nuomonė apie „Naujosios Romuvos“ uždavinius. *Naujoji Romuva*. Nr. 1, 1931, p. 3.
8. KARUŽA. Ar poezija jau atgyveno savo amžių? *Naujoji Romuva*, Nr. 6, 1931, p. 146-147.
9. KELIUOTIS J. Ko siekia „Naujoji Romuva“ I. *Naujoji Romuva*. Nr. 47, 1931, p. 1113-1114.
10. KELIUOTIS, J. A. Dambrauskas–A. Jakštas, *Naujoji Romuva*, Nr. 8, 1938, p. 185-187.
11. KELIUOTIS, J. Akcija prieš modernųjį meną, *Naujoji Romuva*, Nr. 43–44, 1938, p. 826-827.
12. KELIUOTIS, J. J. Lindė-Dobilas, *Naujoji Romuva*, Nr. 205–206, 1934, p. 893-896.
13. KELIUOTIS, J. Katalikybės atgijimas moderninėje Prancūzų literatūroje. *Naujoji Romuva*. Nr. 33, 1931, 779-781; Nr. 34, p. 813-816; Nr. 35, p. 836-838; Nr. 40, p. 953-956; Nr. 42, p. 1003-1005.
14. KELIUOTIS, J. Ko siekia „Naujoji Romuva“ II, *Naujoji Romuva*, Nr. 48, 1931, 1137-1139.
15. KELIUOTIS, J. Kūryba ir dorovė, *Naujoji Romuva*, 1931. Nr. 35, p. 825–827.
16. KELIUOTIS, J. Menas kaip individualybės, tautybės ir modernumo ekspresija, *Naujoji Romuva*. Nr. 48, 1939, p. 869-871.
17. KELIUOTIS, J. Menas tautos gyvenime. *Naujoji Romuva*, Nr.10–11, 1935, 221–223.

18. KELIUOTIS, J. *Meno tragizmas*. Studijos ir straipsniai apie literatūrą ir meną. Vilnius, 1997.
19. KELIUOTIS, J. Moderniojo meno orientacija. *Naujoji Romuva*, Nr. 18, 1935, p. 389-393; Nr. 19, p. 419-422.
20. KELIUOTIS, J. Pasikalbėjimas su Ignu Šeiniu, *Naujoji Romuva*, Nr. 46, 1931, p. 1098-1099.
21. KELIUOTIS, J. Pasikalbėjimas su J.A. Herbačiausku, *Naujoji Romuva*, Nr. 12, 1932, p. 265-267.
22. KELIUOTIS, J. Pasikalbėjimas su prel. prof. A. Dambrausku–A. Jakštu. *Naujoji Romuva*. Nr. 38, 1931.
23. KELIUOTIS, J. Naujasis humanizmas. *Naujoji Romuva*, Nr. 15, 1937, p. 321–323.
24. M. A. K. Mūsų knygos reikalai. *Naujoji Romuva*. Nr. 44, 1932, p. 952-954.
25. Maceina A. Försteris ir Krikščionybė. *Naujoji Romuva*. Nr. 33, 1931, p. 784-787.
26. Mūsų literatūros linkmės, *Naujoji Romuva*, Nr. 13, 1932, p.289-292; Nr. 14, 1932, p. 322–324; Nr. 15, 1932, p. 343–345; Nr. 16, 1932, p. 369; Nr. 17, 1932, p. 396–397; Nr. 18, 1932, p. 419; Nr. 19, 1932, p. 443–444.
27. Naujosios romuvos bičiulių sąjungos naujieji įstatai. *Naujoji Romuva*, 1935. Nr.16, 17, p. 224-225.
28. ORINTAITĖ, P. Mūsų literatūros linkmės, *Naujoji Romuva*, Nr. 117, 1932, p. 396-397.
29. Profesorius St. Šalkauskis ragina prie psichologinės revoliucijos, smerkia kakininkus, fokstrotininkus ir degutininkus. *Naujoji Romuva*. Nr. 26, 1932.
30. Redakcijos žodis. *Naujoji Romuva*. Nr. 1, 1931, p. 2.
31. ŠEINIUS, I. Mūsų literatūros linkmės, *Naujoji Romuva*, Nr. 16, 1932, p. 369.
32. TUMAS, J. Muzika — esminis dalykas. *Naujoji Romuva*. Nr. 10, 1931.
33. VALEŠKA, A. Naujoji Romuva ir menas. *Naujoji Romuva*, Nr. 40, 1936, p. 774-777.
34. VIENOŽINSKIS, J. Vaizduojamasis menas ir mes. *Naujoji Romuva*, Nr. 26–27, 1936, p. 537-541.

LITERATŪRA

1. ALEKNA, V. Juozui Keliuočiui 100 metų. *Voruta*. Nr. 17 (515), 2002-09-07, p. 4, 5. Prieiga per internetą: <http://www.voruta.lt/article.php?article=92> (žiūrėta 2007-10-23).
2. ALIŠANKA, E. *Dioniso sugrižimas: chtoniškumas, postmodernizmas, tyła*. Vilnius, 2001.
3. ANDRIJAUSKAS, A. *Meno filosofija*. Vilnius, 1990.
4. ANDRIUŠKEVIČIUS, A. *Grožis ir menas lietuvių estetikoje 1918–1940*. Vilnius, 1989.
5. *Antikos mitologijos žinynas*. Kaunas, 1996.
6. BANKAUSKAITĖ–SEREIKIENĖ, G. *Balys Sruoga — tarp tradicijos ir modernumo*. Vilnius, 2007.
7. BARTAS, R. Kas yra kritika? *Meno kritika* 3. Vilnius, 1986.
8. BERGEZ, D.; BARTERIS, P.; DE BIASI, P.–M.; MARINI, M.; VALENCY, G. *Literatūros analizės kritinių metodų pagrindai*. Vilnius, 1998.
9. BORCHMEYER, D.; ŽMEGAČ, V. *Pagrindinėse moderniosios literatūros sąvokos*. Vilnius, 2000.
10. BYRANT, B. *Appolo and Dionysus: From Warfare to Assimilation in The Birth of Tragedy and Beyond Good and Evil*. Prieiga per internetą: <http://www.janushead.org/jhfall98/bryant.cfm> (žiūrėta 2008-03-15).
11. BUČYS, A. *Literatūros savimonė: Nacionalinis aspektas*. Vilnius, 1985.
12. DAUJOTYTĖ, V. Šalia triukšmaujančių: J. Keliuočio estetikos punktyrai. *Naujoji Romuva*, Nr. 5, 1995, p. 23–26.
13. DAUJOTYTĖ, V. *Lietuvių literatūros kritika*. Akademinio kurso paskaitos. Vilnius, 2007.
14. EAGLETON, T. *Įvadas į literatūros teoriją*. Vilnius, 2006.
15. HERBAČIAUSKAS, J. A. *Erškėčių vainikas*. Vilnius, 1992.
16. JONUŠAS, J. J. Tumo–Vaižganto kultūrinių ir literatūrinių nuostatų recepcija žurnale „Akademikas“. *Lituanistica*, 2006. T. 65. Nr. 1, p. 48–62.
17. *Juozas Keliuotis ir literatūros dinamikos problemos*. Vilnius, 2003.
18. JURGUTIENĖ, A. *Naujasis romantizmas – iš pasiilgimo*. Vilnius, 1999.
19. JURGUTIENĖ, A. Dekonstrukcija. *XX amžiaus literatūros teorijos*. Vilnius, 2006, p. 204–237.

20. KARMALAVIČIUS, R. *Kūrybos ontogenezės pajauta XIX amžiaus pabaigos lietuvių raštijoje*. Vilnius, 2000.
21. KAVOLIS, V. *Žmogus istorijoje*. Vilnius, 1994.
22. KETURAKIS, S. *Avangardizmas XX amžiaus lietuvių poezijoje*. Vilnius, 2003.
23. KUBILIUS, V. *XX amžiaus literatūra*. Vilnius, 1996.
24. KUBILIUS, V. Kito pasaulio esu žmogus. *Keliuotis J. Meno tragizmas*. Vilnius, 1997, p. 524-556.
25. LAURENČIKAITĖ, S. *Katalikų sąjūdis ir krikščioniškojo egzistencializmo atspindžiai XX amžiaus lietuvių poezijoje*. Vilnius, 1997.
26. *Lietuvių literatūros enciklopedija*, 2002 (elektroninė versija).
27. *Lietuvių literatūros kritika*. I t. Vilnius, 1972.
28. *Lietuvių literatūros kritika*. II t. Vilnius, 1972.
29. *Literatūros teorijos apybraiža*. Vilnius, 1982.
30. MAČIULIS, D. „Naujosios Romuvos“ trajektorija. Nuo tautos vienybės projekto iki kultūrinės saviizoliacijos. *Darbai ir dienos*, 2004. Nr. 38, p. 17–48.
31. *Mitologijos enciklopedija*. I d. Vilnius, 1997.
32. MYKOLAITIS–PUTINAS, V. *Raštai. Estetika*. Vilnius, 1989.
33. NAUJOKAITIS, P. Juozas Keliuotis, *Nepriklausoma Lietuva*, 1993-01-20.
34. NORVAIŠA, V. Nauja akistata su B. Sruogos kūryba. *Respectus Philologicus*, 2008, Nr. 13, p. 254–256.
35. NORVAIŠA, V. J. Lindė–Dobilas ir H. Taine’as, *Literatūra E-1*, 2002, prieiga per internetą: <http://www.literatūra.lt> (žiūrėta 2008-02-14).
36. NIETZSCHE, F. *Tragedijos gimimas, arba Helenizmas ir pesimizmas*. Vilnius, 1997.
37. *Poetika ir literatūros estetika*. T. I. Vilnius, 1978.
38. *Poetika ir literatūros estetika*. T. II. Vilnius, 1989.
39. PRĖSKIENIS, B. *Probleminiai literatūros mokslo aspektai*. Šiauliai, 2000.
40. SAMULIONIS, A. B. Sruoga kritikas: laikas ir individualybė, *Sruoga B. Verpetai ir užuvėjos*. Vilnius, 1990.
41. SEREIKIENĖ, G. Mitologiškumo ir modernybės sintezė B. Sruogos kritikos ir lyrikos tekstuose. *Tekstas ir kontekstas: prasmės formavimas*. Kaunas, 2004, p. 56–62.
42. SVERDIOLAS, A. *Kultūros filosofija Lietuvoje*. Vilnius, 1983.
43. VAIČIULAITIS, A. *Knygos ir žmonės*. Vilnius, 1992.
44. VAIČIULAITIS, A. Juozas Keliuotis. *Aidai*, Nr. 2, 1984.

45. VILIŪNAS, G. Keturvėjininkų poetinės programos sandara, *Literatūra* E-2, 2002, Prieiga per internetą <http://literatura.lt> (žiūrėta 2008-01-22).
46. VILIŪNAS, G. *Spaudos laisvė ir cenzūra nepriklausomoje Lietuvoje 1918–1940 m.* Vilnius, 1998.
47. VILIŪNAS, G. *Literatūrinis gyvenimas Nepriklausomoje Lietuvoje (1918–1940)*, Vilnius, 1998.
48. СВЯТЕНКОВ, П. Писатель больше не пророк. Prieiga per internetą: <http://exlibris.ng.ru> (žiūrėta 2008-05-20).